

KABİLECİLİK, BÖLGEÇİLİK VE ETNİSİTE: KIRGIZ KİMLİĞİ ÜZERİNE ÇALIŞMALAR

TRIBALISM, REGIONALISM, AND ETHNICITY: STUDIES ON KYRGYZ IDENTITY

Altynbek JOLDOSHOV*

ÖZET

Kırgızistan'da kimlik sorunları üzerindeki tartışmalar bağımsızlıktan günümüze siyasal gündemde önemli yer tutmaktadır. Bu tartışmalar akademik çalışmalara da yansımakta ve Kırgızistan'da özellikle kabilecilik ve bölgecilik gibi kimlikler olduğundan fazla ön plana çıkarılmaktadır. Oysa bu kimliklerin yaratıcı mekanizmaları ve sosyolojik temelleri artık Kırgız toplumunda mevcut değildir. Diğer taraftan Kırgızistan'da ulusal kimlik inşa sürecinin uzun dönemde etnik kimlik temeliyle tanımlanmaya devam edeceği anlaşılmaktadır. Çünkü Kırgızistan'da etnik kimliği oluşturan ve gündemde tutan yapılar ve kurumlar yeterince mevcuttur. Bu çalışmada Kırgızistan'ın kimlik konusuna ilişkin akademik literatür ve temel yaklaşımlar analiz edilecek, Kırgızistan'daki kabile, bölge ve etnik kimlikler sorulararak ülkenin siyasal hayatına olan etkileri incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Kırgızistan, Kimlik, Ulus İnşası, Kabilecilik, Bölgecilik, Etnisite

ABSTRACT

Debates on the problem of identity have occupied a prominent ground in Kyrgyzstan's political agenda since independence. Academic studies on identity in Kyrgyzstan, however, have overemphasized the importance of tribalism and regionalism. I argue that the mechanisms that created these identities and their sociological basis no longer exist. On the contrary, it seems that ethnic identity will continue to define the process of national identity building for years to come because there are adequate structures which create and sustain ethnic identities. This study analyzes tribal, regional, and ethnic identities and their influence on political life in Kyrgyzstan, as well as the literature and main approaches to the problem of identity in Kyrgyzstan.

Key Words: Kyrgyzstan, Identity, Nation Building, Tribalism, Regionalism, Ethnicity

* Yrd. Doç. Dr., Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Bişkek, Kırgızistan. E-posta: mebaltnbek@yahoo.com

Giriş

Sovyetler Birliği'nin dağılması sürecinde Baltık cumhuriyetleri gibi bazı eski Birlik cumhuriyetlerinde nüfusun geniş kesimlerini bağımsızlık düşüncesi etrafında harekete geçiren mücadeleler olurken, Orta Asya cumhuriyetlerinde bağımsızlık ani ve beklenmedik bir gelişme olarak karşılanmıştır. Çoğu Orta Asyalılar gibi Kırgızlar da Sovyetler Birliği'nin çözülüşünü kararsızlık ve hatta isteksizlikle karşılamışlardır.¹ Bunun nedeni belki de Orta Asya cumhuriyetlerinin Sovyetlerin bir yapımı veya ürünü olmasından kaynaklanmaktadır. Dahası, Orta Asya'da etnik kökene dayalı ulusal kimliklerin inşa edilmesi ve bu kimlikler çerçevesinde sınırların belirlenmesi Sovyet projesinin bir ürünüdür. 1924-1936 yılları arasında oluşturulan Türkmenistan, Özbekistan, Tacikistan, Kazakistan ve Kırgızistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri, Sovyetler Birliği'nin çözülmesiyle birlikte istemeyerek de olsa bağımsızlıklarını ilan etmişler ve Sovyetler'den miras olarak aldıkları ulusal kimliklerini yeniden inşa etmeye ve pekiştirmeye başlamışlardır.

Ancak Orta Asya cumhuriyetlerinde bağımsızlık ve yeni ulusal kimlik inşa süreçleri genellikle otoriter yönetimler eşliğinde gerçekleşmiştir. İstisnaî olarak Kırgızistan'da bu süreç oldukça canlı ve dinamik bir biçimde yaşanmıştır. Kırgızistan'da 2005 ve 2010 yıllarında yaşanan ayaklanmalarla iki defa iktidardaki yönetim devrilmiştir. "Lale Devrimi" olarak anılan 2005 yılındaki ayaklanmayla Cumhurbaşkanı Askar Akayev iktidardan uzaklaştırılmış ve yerine Kurmanbek Bakiyev iktidara gelmiştir. 2010 yılındaki ayaklanmayla bu sefer Bakiyev'in kendisi kanlı bir halk ayaklanması sonrasında ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Her iki durumda da olayların çıkış nedenleri benzer olmasına rağmen, kitleleri harekete geçiren mekanizmaların farklılığı dikkat çekmektedir.²

Kırgızistan'daki gelişmelerin canlı ve dinamik olarak açıklanmasını haklı çıkartan diğer bir konu da etnik kimlik adına yaşanan çatışmalardan kaynaklanmaktadır. Kırgızistan'da 1990 ve 2010 yıllarında etnik kimlik adına iki çatışma yaşanmıştır. Aslında bu çatışmalar, Kırgızistan'da etnik gruplar arası ilişkilerin

---

1 Arne Haugen, *The Establishment of National Republics in Soviet Central Asia*, (New York: Palgrave Macmillan, 2003), s. 226; Eugene Huskey, "National Identity from Scratch: Defining Kyrgyzstan's Role in World Affairs", *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, Cilt: 19, Sayı: 3, 2003, ss.111-112.

2 Kırgızistan'da 2005 ve 2010 yıllarında yaşanan ayaklanmaların çıkış nedenlerini kitle hareketliliği açısından karşılaştırılmalı olarak değerlendiren bir çalışma için bkz. Azamat Temirkulov, "Kyrgyz "Revolutions" in 2005 and 2010: Comparative Analysis of Mass Mobilization", *Nationalities Papers*, Cilt: 38, Sayı: 5, 2010, ss. 589-600.

ne kadar hassas olduğunu gözler önüne sermektedir.³ Bunun dışında bağımsızlık sonrası Kırgızistan’da kabilecilik ve bölgecilik duygularının yükselişe geçtiği ve bu kimliklerin ülkedeki güç mücadelesinde önemli rol oynadığı vurgulanmaktadır. Bu nedenle, etnik/ulusal kimlik üzerine çalışan Aynura Elebayeva günümüz Orta Asya cumhuriyetlerinin hemen hemen hepsinde güç mücadelelerinin muhalif gruplar arasında cereyan ettiği varsayılrsa da, esasında bu mücadelelerin kabilecilik, bölgecilik ve etnik kimlikler arasındaki ayrımlara dayandığını iddia etmektedir.⁴ Elebayeva’nın bu iddialarının geçerli gerekçelerinin olup olmadığı bir yana, böyle bir iddianın ileri sürülebilmesi bile bu konunun ne kadar güncel olduğunun altını çizmesi açısından önemlidir.

Bu çalışmada, “Kırgızistan’da kabile ve bölgesel kimliğin yeniden üretilmesini sağlayacak mekanizmaların artık mevcut olmadığı, ancak buna karşılık etnik kimliğin üretilmesini sağlayacak köklü nedenlerin mevcut olduğu” tezi öne sürülmektedir. Bu hipotez bağlamında aşağıdaki araştırma sorularına yanıt aranacaktır: Kırgızistan’da Kırgız toplumu içinde kabile ve bölge kimlikleri Batılı araştırmacılar tarafından Kırgızistan üzerine yapılan çalışmalarda iddia edildiği kadar güçlü müdür? Etnik kimlik Kırgızistan’ın ulus devlet inşa sürecinde bir engel midir ya da tam tersine Kırgızistan’da etnisiteye dayalı bir ulus devlet inşa edilebilir mi?

Bu çalışmada “kimlik” üzerine yapılan kavramsal ve kuramsal yaklaşımlar değerlendirilecektir. Diğer bir deyişle kimlik kavramı üzerine yapılmış çalışmaların genel bir analizi yapılacak ve özellikle özcülük (*essentialism*) ile yapılandırmacılık (*constructivism*) kuramları üzerinde durulacaktır. Daha sonra bu yaklaşımlar çerçevesinde Kırgızistan’da kimlik konusuna ilişkin çalışmalar analiz edilecektir. Özellikle, Kırgızistan’daki kabilecilik, bölgecilik ve etnik kimliklerin kalıcılığı sorgulanacak ve ülkenin siyasal hayatına olan etkileri incelenecektir. Kabile, bölge ve etnik kimlik eksenli sorgulamaların ve konumlandırmaların yapılması, geçmişle bağlantı kurma ve geleceğe yönelme açısından kaçınılmaz-

3 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz, Yaşar Sarı, “Kırgız-Özbek Çatışmasının Nedenleri Üzerine Bir Analiz”, *Avrasya Analiz*, Sayı: 1, Sonbahar 2010, ss. 30-37; Yaşar Sarı ve Çınara Asanbayeva, “1990 ve 2010 Yıllarında Güney Kırgızistan’daki Etnik Çatışmalar: Nedenler, Benzerlikler ve Farklılıklar”, M. Turgut Demirtepe (Der.), *Orta Asya’da Siyaset ve Toplum: Demokrasi, Etnisite ve Kimlik*, (Ankara: USAK Yayınları, 2012), ss. 99-139; Reuel R. Hanks, “Crisis in Kyrgyzstan: Conundrums of Ethnic Conflict, National Identity and State Cohesion”, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Cilt: 13, Sayı: 2, 2011, ss. 177-187.

4 Aynura Elebayeva, “Teoriya i Praktika Etnonatsionalizma v Gosudarstvah Tsentralno-Aziatskogo Regiona”, (Orta Asya Devletlerinde Etnik Milliyetçiliğin Teori ve Pratiği), (<http://www.analitika.org/article.php?story=20050528000145134>) (Erişim Tarihi:16.09.2012).

dır. Kabile ve bölge kimlikleri ulus altı kimlikler olarak Kırgız toplumunun farklı grupları arasındaki siyasi mücadeleyle ilgilidir. Etnik kimlik ise hem ulus altı hem de ulusal kimlik inşa aracı olarak gerek Kırgızistan toplumunun farklı grupları arasındaki güç mücadelesiyle gerekse Kırgızistan'ın ulus-devlet inşası süreciyle doğrudan ilişkilidir. Kabile ve bölge kimliğinden farklı olarak etnik kimlik modern ulus devletin temellerini oluşturan unsurlardandır. Nitekim günümüzde var olan uluslar her özgül durumda değişik oranlarda vatandaşlık temelli ve etnik temelli ulus anlayışlarının birbirleriyle harmanlanmasının ürünüdür.⁵ Bu sebeple, söz konusu kimliklerin Kırgızistan'ın ulusal kimlik inşa süreciyle ilişkileri değerlendirilmeye tabi tutulacaktır.

Kimlik Üzerine Kavramsal ve Kuramsal Çalışmalar

Sosyal bilimlerde birçok sosyal bilimci tarafından da dile getirilen kavram kargaşası bir taraftan azaltılmaya çalışılırken diğer taraftan durmadan artmaktadır. Kavram kargaşasının en önemli nedenlerinden biri belki de sosyal bilimlerin doğa bilimlerine göre daha çok soyut, öznel ve kategorik kavramlarla uğraşır olmasından kaynaklanmaktadır. Her geçen gün meydana gelen ya da yeni fark edilen sosyal olay ve olguları açıklamak, tamamen spesifik bir biçimde kavramsal çerçeveye sokmak hiç de kolay değildir. Ayrıca sosyal olgu, olay ve objelerin tamamıyla birbirinden kopuk ve bağımsız olmadığı, birbirinin uzantısı ve sonucu olduğu düşünülürse, işin ne ölçüde karmaşık olduğu daha iyi anlaşılır. Nitekim bu çalışmada ele alınacak olan kimlik kavramı da sosyal bilimlerde yaşanan kavram kargaşası sorununun bir örneğini sunmaktadır.

Günümüz sosyal bilimler çalışmalarında kimlik kavramı en büyüleyici ve en ilgi çekici kavramlardan biri haline gelmiştir. 1940'larda psikoloji ve sosyal psikolojinin kapsamında ele alınan kimlik kavramı, 1980'lerden itibaren kimlik oluşumunda bireyin kendisinden çok toplumun etkili olduğunun fark edilmesiyle birlikte daha çok sosyoloji, sosyal antropoloji ve siyaset bilimi kapsamında incelenmeye başlamıştır. Böylece kimlik kavramı önceleri psikolojinin ve sosyal psikolojinin kapsamında ele alınırken, daha sonraları toplumsal ve siyasal yapılar ve aktörler açısından incelenmeye başlamıştır. Günümüzde ise özellikle göç, din, cinsiyet, etnisite ve milliyetçilik gibi araştırmalarda neredeyse vazgeçilmez bir kavram olarak literatürde yerini almıştır.

5 Bu konuda bkz, Anthony Smith, *Milli Kimlik*, Çev: Bahadır Sina Şener, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004).

En genel ifadeyle “kimlik, bir kişi veya grubun kendini tanımlaması ve kendini diğer kişi veya gruplar arasında konumlaması” olarak tanımlanabilir.⁶ Sosyolojik araştırmalarda kimlik kavramı toplumsal olan ile kişisel olan, toplumun oluşturduğu ile kişinin oluşturduğu arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır. Yani insanın bulunduğu statü gibi toplum tarafından belirlenen kimlikle insanın kendisinin oluşturduğu ve seçtiği kimlikler birbirinden farklıdır. Bu durumda bireysel kimlikle sosyal kimliği birbirinden ayırmak gerekmektedir. “Bireysel kimlik”, değişken bir kimlik türü olup, kişinin kendisi bu kimliği oluşturmaktadır. Bu anlamda bireysel kimlik çeşitliliklere ve farklılıklara açıktır. “Sosyal kimlik” ise dışarıdan gelen öznelere oluşabilmekte ve bir gruba üye insanlarla paylaşılan bir kimlik türü olarak anlaşılmaktadır. Ancak sosyal olguların karmaşıklığı nedeniyle sosyal kimlik de son derece farklı ve çok yönlü bir biçimde cereyan etmektedir. Bu durum, teorilere de yansımakta, tüm teorik modeller bu çeşitlilik sebebiyle eksik kalmaktadır. Bu karmaşa sebebiyle kimlik sorunlarını ele alan araştırmacılar da bir belirsizlik ve karışıklık görülmektedir.⁷

Başka bir sınıflamaya göre, kimlikler “bireysel kimlik”ler ve “kolektif kimlik”ler olarak iki boyutta da incelenebilir.⁸ Bireysel kimlikler çok yönlü (aile, toplumsal cinsiyet, sınıf ve din) ve sıklıkla durumsal olup, farklı zamanlarda koşullara bağlı olarak önem dereceleri değişebilmektedir. Bununla birlikte, kolektif kimlikler, (etnik ve ulusal bağlar) çoğu zaman durumsal değil, kapsayıcıdır. Kolektif düzeyde önemli olan, bireylerin seçenek ve hisleri değil, kolektif bağın niteliğidir. Kolektif kimliğin çeşitlerinden olan etnik, dinsel ve ulusal kimliklerin temelinde farklılaşma eğilimi yatmaktadır. Diğer gruplardan farklarını ortaya koymaya çalışan kolektif kimlik, sosyal kimliklerin topluluk düzeyindeki ifadesi şeklinde nitelendirilebilir. Bireysel ve kolektif kimlik ihtiyacı, bir kişi veya grubun kendisinde duyduğu ve doyurmaya çalıştığı bir ihtiyaç olmaktan ziyade, toplumsal yapı ve örgütlenmelerle, çevresel norm ve değerlerle, dünyanın ve çağın havasıyla ilişkili olarak gelişen ve yaşanan bir ihtiyaçtır. Kimliklerin bu bağlamsal özelliği, birey ve grupların kimliklerinde bir değişkenlik olarak yansırken, öte yandan kimliklerde bir çeşitlenmeye yol açmakta ve kimlikler bir çoklu-birlik olarak görünmektedir. Nasıl ki, bireysel kimliklerin oluşumu ancak kişiler arası ilişkiler bağlamında mümkünse, kolektif kimliklerin oluşumu da gruplar arası ilişkiler bağlamında söz konusudur.⁹

6 Nuri Bilgin, *Kimlik İnşası*, (Ankara: Asina Kitaplar, 2007), s. 11.

7 A.g.e., s. 300.

8 Anthony Smith, *Küresel Çağda Milletler ve Milliyetçilik*, Çev: D. Kömürçü, (İstanbul: Everest Yayınları, 2002). s. 139.

9 Nuri Bilgin, *Kimlik İnşası*, s. 14.

Kimliğin oluşumu ile ilgili olarak genelde özcülük (*essentialism*) ve yapılandırmacılık (*constructivism*) olmak üzere iki temel yaklaşımdan söz etmek mümkündür. Milliyetçilik kuramlarının ele alındığı çalışmalarda ise söz konusu kuramlar üç temel grupta toplanmaktadır.¹⁰ Bunlar; milletlerin milliyetçilikten önce var olduklarını savunan ilkçi (*primordialist*) yaklaşımlar, önce milliyetçiliğin sonra milletlerin ortaya çıktığını savunan modernist (*modernist*) yaklaşımlar ve son yıllarda ortaya çıktığı kabul edilen ve yukarıda belirtilen iki yaklaşım arasında bir ara yol olarak tanımlanan etno-sembolcü¹¹ (*ethno-symbolist*) yaklaşımlardır. Ancak Umut Özkırmılı etno-sembolcü yaklaşımın aslında özcü yaklaşımdan çok farklı bir yaklaşım olmadığını ve bu nedenle de etno-sembolcü yaklaşımın özcü yaklaşım içerisinde değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.¹² Bu bağlamda, ilkçi (*primordialist*) yerine özcü (*essentialist*), modernist (*modernist*) yerine araçsalcı (*instrumentalist*) ya da yapılandırmacı (*constructivist*) ifadeleri kullanılabilir. Aslında yeğlenen isimler ne olursa olsun kastedilen yaklaşım ve kuramlar aşağı yukarı birbirinin aynısıdır.¹³ Bu nedenle kimliğin oluşumunu inceleyen kuramlar “özcü” ve “yapılandırmacı” şeklinde ele alınabilir.

Özcülük (Essentialism)

Özcü yaklaşıma göre, kimlik oluşumu temel olarak kültürel arka plan değişkenlerince şekillenmektedir. Diğer bir deyişle, hareket noktası olarak özcü yaklaşım kültürel hammaddeyi kabul etmektedir. Bu bağlamda siyasal kimlik mevcut olan kültürel hammaddeye bağlı olarak şekillenmektedir. Siyasal aktörler kültürel (ya da etnik) “öz”ün belirlediği ve sınırlandırdığı alan içerisinde hareket etmekte ve

10 Umut Özkırmılı, *Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış*, (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2008), s. 77.

11 Etno-sembolcü yaklaşımın temel savları modernizmin eleştirisinden yola çıkarak geliştirilmektedir. Etno-sembolcü terimi milliyetçilik çözümlerinde etnik geçmişe (ve kültüre) ağırlık veren kavramları nitelemek için kullanılmaktadır. İlkçiliği reddeden, modernizm açıklamaları ise yetersiz bulan Anthony Smith, bu iki yaklaşımdan hareketle bir senteze ulaşmaya, bir tür orta yol bulmaya çalışmaktadır. Bu konuda bkz. Anthony Smith, *Milli Kimlik*, Çev: Bahadır Sina Şener, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004).

12 Umut Özkırmılı'ya göre, etno-sembolcü yaklaşımın temsilcilerinden olan Anthony Smith etnik bilinç ve bağlılığın kalıcı olduğu, etnik kültürü oluşturan mit, sembol ve geleneklerin “öz”lerini yüzyıllar boyunca koruduğunu ve bugünkü ulusal kültüre temel oluşturduğunu ileri sürmektedir. Bu bağlamda Smith'in milliyetçiliğin modern olduğunu kabul etmesi onun özcülüğünü etkilememektedir. Özkırmılı'ya göre milliyetçilik, moderndir ama rastlantısal değildir. Her milliyetçilik belirli bir geleneklerin çerçevesinde şekillenmektedir. Milliyetçiliğe yön veren bir ulusal etnik öz vardır. İnsanların ulusları uğruna can vermelerini sağlayan da bu özdür. Bkz. Umut Özkırmılı, *Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış*, (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2008), s. 265.

13 A.g.e., s. 78.

mevcut hammaddeye göre de çıktı üretmektedirler. Yani, kültürel özden siyasal kimliğe doğru bir hareket söz konusudur. Bu nedenle özcü yaklaşıma dayalı kimlik kavramlarını, etnik gruplarla ilgili çalışmalardan bağımsız ele almak mümkün değildir. Bu yaklaşım etnik kimliği ve bu kimliği oluşturan bağların niteliğini inceleyen çalışmalarda görülmektedir. Örneğin; Walker Connor, etno-milliyetçilik (*ethnonationalism*) üst başlığı altında topladığı çalışmalarında, özellikle kültürel ve sosyo-politik eksenli bir yaklaşım tarzıyla etnik grupların sürekliliği tezini ileri sürmektedir. Connor açısından modern dönem öncesi tarihsel dönemlerde etnik grupların varlığı baştan kabul edilmiş kesin bir veridir. Diğer bir deyişle, Connor'un terminolojisi içinde ulus ile etnik grup aynı şekilde kullanılmaktadır. Connor'a göre ulus, ortak bir atadan geldikleri inancına sahip insan topluluğu anlamına gelmektedir.¹⁴ Buna göre, etnisite, ulus ve diğer kültürel birimler zaten doğal olarak vardılar. Yani etnisite ile siyasal kimlik arasında tarihe dayanan sürekli bir bağ vardır.

Aslında özcü yaklaşım, bütün geleneklerin ve kimliklerin bir yerde başladığı, insanın davranış ve yönlendirmelerine açık olduğu düşüncesini göz ardı etmesi nedeniyle eleştiriye açıktır. Gerçekten de kültüre yönelik olarak yapılan özcü yaklaşım, kültürü toplumsal dönüşümden bağımsız düşünmek anlamına gelmektedir. Yani kültürün ve buna bağlı olarak kimliklerin, toplumsal oluşumlardan önce (*a priori*) ve bizatihi var olduklarını kabul etmektir. Oysa her hangi bir toplumsal unsurun diğerlerinden bağımsız, bizatihi varlığını iddia etmek, yaratılmışlık anlayışının bir sonucudur; toplumsallığa özerklik değil, bağımlılık atfeden dinsel düşüncenin bir uzantısıdır. Nitekim bu anlayışa göre hem toplumsal aktörler, hem de kültür yaratılmış toplumun tüm unsurlarının alıcılarıdır. O unsurları faal olarak oluşturan aktörler değildir. Yani, toplumsal alanda oluşan ve iradi olan hiçbir şey yoktur. Dolayısıyla varsayımlar sınanabilir ve yanlışlanabilir varsayımlar olmadığı için bilimsel de değildir.¹⁵

Yapılandırıcılık (Constructivism)

Yapılandırmacı yaklaşım, özcü yaklaşımın tam tersine, kimlik oluşumunda siyasal aktörlere vurgu yapmakta ve başlangıç noktası olarak siyasal aktörleri kabul

14 Walker Connor, *Ethnonationalism: The Quest for Understanding*, (Princeton: Princeton University Press, 1994), s. 212.

15 İnci Özkan Kerestecioğlu, "Milliyetçilik: Uyuyan Güzeli Uyandıran Prens'ten Frankeştayn'ın Canavarına", *19.Yüzyıldan 20.Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler*, H. Birsen Örs (Der.), (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009), s. 312.

etmektedir. Yapılandırmacı yaklaşımda siyasal aktörler etkin konumdadır ve kültürel imgeleri seçerek onları yönlendirmektedir. Kültürel sistemler çok boyutluluğu içlerinde barındırdığı için etnik öz gibi tarihten gelen hazır unsurlar yoktur. Hangi etnik farklılıkların seçilerek harekete geçirileceğini veya bastırılacağını belirlemek siyasal aktörlerin görevidir. Buradan hareketle özcü yaklaşımın tersine siyasal kimlikten kültürel hammaddeye doğru yönelme söz konusudur. Mevcut bir kültürel hammadde bulunmamakta ve kültürel yapıyı siyasi etmenler meydana getirmektedir.

Yapılandırmacı yaklaşım ulusal kimlik ve milliyetçilik bağlamında ele alındığında, bu yaklaşım ulusal kimlik ve milliyetçiliğin modern çağa (son birkaç yüzyıla) özgü yapılar olduğu görüşü üzerinde durmaktadır. Bu yaklaşıma göre, ulusal kimlik ve milliyetçilik kapitalizm, sanayileşme, merkezi devletlerin kurulması, kentleşme, laikleşme gibi modern süreçlerle birlikte ya da onların ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. Milliyetçiliği bu süreçlerden bağımsız düşünmek mümkün değildir. Zaten eski çağlarda milliyetçiliğin ortaya çıkmasını sağlayacak toplumsal, siyasal ve ekonomik koşullar mevcut değildi. Bu koşullar modern çağda olduğundan uluslar ancak milliyetçilik çağında sosyolojik bir gerçeklik haline gelmektedir.¹⁶

Ancak bu ortak temelin dışında yapılandırmacı yaklaşımı benimseyen araştırmacılar arasında ağırlık verdikleri dönüşüm ve bu dönüşüme yol açan etmenler birbirinden çok farklıdır. Örneğin, Ernest Gellner ulusal kimliğin ortaya çıkışını açıkça sanayi toplumuna geçişin zorunlu bir sonucu olarak görmekte ve sanayileşme ve milliyetçilik arasında doğrudan ilişki kurarak sanayileşmeye vurgu yapmaktadır.¹⁷ Erik Hobsbawm bir tarihçi olarak “geleneklerin icat edilmesi” konusuna eğilmekte ve toplumsal gelişmeyle birlikte değişen gelenekleri incelemektedir. Bu incelemesinde Hobsbawm, toplumsal gelişme esnasında, gerçekten “eski” olan geleneklerin yeni koşula uyarlanmasıyla, tamamen iradi bir şekilde “yaratılan/icat edilen” gelenekler arasında bir ayrıma gitmektedir. Ona göre, gelenek icadı hızlı toplumsal dönüşüm dönemlerinde görülen bir olgudur ve sınıfsal çatışmaları aşarak, toplumsal bütünlüğü sağlayabilmek için, bu bütünlüğün korunmasında yararı olan sınıflarca oluşturulan kurgudur.¹⁸ Benedict Anderson

16 Umut Özkırımlı, *Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış*, ss. 105-106.

17 Ernest Gellner, *Uluslar ve Milliyetçilik*, çev: B. Ersanlı vd, (İstanbul: İnsan Yayınları, 1992), s. 36; Ernest Gellner, *Milliyetçiliğe Bakmak*, Çev: Simten Coşar, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1998), s. 72.

18 Erik Hobsbawm, *1870'ten Günümüze Milletler ve Milliyetçilik*, çev: Osman Akınhay, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1995), s. 126.

ise ulusu açıkça hayali bir kurgu olarak sayarken, bu kurguyu hayal edilebilir kılan en önemli faktörler olarak iki etkene vurgu yapmaktadır: ilk etken zaman kavramındaki evrimle birlikte eşanlılık düşüncesinin ortaya çıkışı, ikinci etken ise daha sonra ulusal dillere dönüşecek olan yerel dillerde yayın yapan kapitalist yayıncılıktır.¹⁹ Kapitalist yayıncılıkla eşanlılık düşüncesinin birleşimi, köy, kasaba ya da şehir gibi somut sayılabilecek yerleşim birimlerindeki toplumların daha ötesine geçen, boyut olarak bu toplumları kat kat aşan toplumların da bir bütün oluşturur halde tasavvur edilen bir hale gelmesine yol açmaktadır. Bireyler yüzlerini hiç görmeseler, şahsen tanınmasalar bile, kendileriyle eşanlı olarak aynı gazeteleri ya da romanları okuduklarını bildikleri diğer bireylerle kendilerini bir bütün olarak düşünmekte, onlarla aynı toplumun üyesi olduklarını kabul etmektedir. Sonuçta, salt hayali düzlemde bir iletişim kurabilmek ve toplumsal bütünlüğü kurgulayabilmek, ilk olarak burjuva sınıfının başardığı bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır.

Aslında yapılandırmacı yaklaşımı benimseyen araştırmacılar, kimlik oluşumunu tek bir değişkene dayanarak açıklamaya çalışmaları nedeniyle indirgemecilik (*reductionism*) ile eleştirilebilir. Oysa kimlik oluşumu tek bir etmenle açıklanamayacak kadar karmaşık bir değişken, bir görüngüdür. Bu tür bir görüngüyü tek bir dönüşüm süreci çerçevesinde çözümlenmeye çalışmak, o süreç ne kadar kapsamlı olursa olsun indirgemeciliğe saplanmaktadır.²⁰ Ancak indirgemecilik tehlikesine karşı temkinli olmak şartıyla yapılandırmacı yaklaşım geliştirilebilir. Bu bağlamda toplumsal aktörleri kültürle aktif ilişki içinde anlamaya çalışmak gerekmektedir. Kültürün kendi içsel mantığıyla değil, toplumsal aktörlerin, bilişsel, normatif, estetik ve sembolik kaynakları kullanarak, yaratıcı bir biçimde inşa etmeleriyle oluştuğu belirtilmelidir. Toplumsal gerçekliği algulamada ve anlamlandırmada birer filtre görevi gören kimlik olgusu, aslında toplumsal bir inşa sürecine işaret etmektedir. Kimliğin yapılandırması uzun bir süreç olduğu kadar, değişken de bir süreçtir. Tarihsel, psiko-sosyal etkenlere bağlı olarak yapılandırılan kimlikler bu nedenle özsel gerçeklikten uzaktır, esnek ve geçişken bir özelliğe sahiptir. Üstelik kimlik oluşumunun rasyonel olarak uygulanan siyasal bir strateji olarak anlaşılması gerekir. Diğer bir deyişle, kendini kaçınılmaz olarak dayatan doğal bir kimlik mevcut değildir. Daha çok kimliklerin her biri (etnik kimlik, inançlara dayalı kimlik, kültürel kimlik, siyasal kimlik, ideolojik kimlik)

19 Benedict Anderson, *Hayali Cemaatler*, Çev: İskender Şavaşır, (İstanbul: Metis Yayınları, 1993), s. 35.

20 Umut Özkırımlı, *Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış*, s. 275.

etnik bir inşa, kültürel bir inşa, siyasal veya ideolojik bir inşa, eninde sonunda tarihsel bir inşadır. Asli kimlik, alt kimlik ve üst kimlik olmadığı gibi gerçekte, tanımlanabilir aktörler tarafından rasyonel olarak uygulanan kimlik stratejileri söz konusudur.²¹

Kırgızistan'a İlişkin Kimlik Çalışmalarında Kavramsal ve Kuramsal Tartışmalar

Kırgızistan'da kimlik konusuyla ilgili ortaya atılan tartışmalarda kuramsal sorunlara ek olarak ortaya çıkan önemli sorunlardan biri de terminoloji sorunudur. Genel olarak Kırgızistan'ın kimlik konusu ile ilgili çalışmalara bakıldığında kabile kimliği, bölge kimliği ve etnik kimlik üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bütün bu kimlikler Kırgızistan'daki siyasal mücadelenin dinamiklerini ve doğasını anlama açısından önem taşımaktadırlar. Ancak Kırgızistan'da hangi toplumsal kimliğin daha baskın olduğunun, bu kavramlarla ne tür toplumsal kimliklerin kastedildiğinin açıklaması amacıyla kavramsal ve kuramsal tartışmalara yer vermek gerekmektedir. Diğer bir deyişle kabile, bölge ve etnik kimliklere ilişkin terminoloji sorunlarının giderilmeye çalışılmasından veya en azından bu kavramların kullanılmasındaki temel sorunların belirtilmesinden sonra bu konulara ilişkin kuramsal sorunlar tartışılabilir.

Kabile Kimliği

Kırgızistan'da soya dayalı kimliklerin açıklanmasında kabile kimliği kavramı kullanılabilir. Aslında Kırgızistan'daki kabile kimliğiyle ilgili çalışmalarda bazen klan (*clan*) terimi kullanılırken bazen de kabile (*tribe*) terimi tercih edilmektedir.²² Ancak ister klan isterse kabile terimi kullanılsın sonuçta her iki terim de soy (*family*) kavramı etrafında şekillenmektedir. Diğer bir deyişle kabile kimliği soy kavramı etrafında kavramsallaştırılmaktadır. Örneğin, Erlend Hvoslef kabi-

21 Jean-François Bayart, *Kimlik Yanılsaması*, Çev: Mehmet Morali, (Ankara: Metis Yayınları, 1999), ss. 9-10.

22 Örneğin Kathleen Collins klan (*clan*) terimini kullanırken Erlend H. Hvoslev aşiret (*tribe*) terimini tercih etmektedir. Bkz. Kathleen Collins, "Clans, Pacts, and Politics in Central Asia", *Journal of Democracy*, Cilt: 13, Sayı: 3, 2002, ss. 137-152; Kathleen Collins, "The Logic of Clan Politics: Evidence from the Central Asian Trajectories", *World Politics*, Cilt: 56, Sayı: 2, 2004, ss. 224-261; Kathleen Collins, *Clan Politics and Regime Transition in Central Asia*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2006); Erlend H. Hvoslef, "Tribalism and Modernity in Kirgizia", *Ethnic Encounter and Culture Change*, M.Sabour & Knut S. Vikor (Ed.), (Bergen: Nordic Society for Middle Eastern Studies, 1997), ss. 96-108.

lelerin birden çok klanın birleşmesiyle oluştuğunu vurgulamaktadır.²³ Ona göre, kabileyi oluşturan klanlar birbirlerine ortak bir “ata” yoluyla bağlanmışlardır ve köklerinin aynı olduğuna inanmaktadırlar. Hiyerarşide kabileden klana doğru gidildiğinde kabilelerin alt kabilelere ve alt kabilelerin daha da alt kabilelere ayrıldığı görülmektedir. Bu sınıflandırma aslında birey bazında farkındalığı da arttırmaktadır; çünkü bu yolla bir kişinin soy ağacını çıkartması ve kabile yapısındaki yerini belirlemesi mümkündür. Kathleen Collins ise klanların akrabalık tabanında dikey ve yatay ilişkiler ağı içeren bir kimlik ağı olduğunu belirtmektedir.²⁴ Ona göre klanlar karşılıklı güven yolu ile üyelerini birbirine bağlama kapasitesine sahip oldukları için yatay; toplumun farklı kesimlerinden hem elitleri hem de elit olmayan üyeleri bünyelerinde barındırdıkları için de dikey ilişkileri organize etmektedir. Sonuçta, gerek Hvoslef gerekse Collins kabile kimliğini soy kavramı ile ilişkisi çerçevesinde kavramsallaştırmaktadırlar.

Aslında bazı çalışmalarda kabile kimliği Kırgızistan’daki bütün sorunların ana nedeni olarak lanetlenirken,²⁵ bazı akademisyenler tarafından da kabile kimliği Kırgız toplumunun örgütlenme biçimi olduğu ve bu nedenle kabile kimliğinin desteklenmesinin de Kırgız kültürünü ve tarihini desteklemek anlamına geldiği öne sürülmektedir.²⁶ Elbette kabile kimliğinin olumlanması ya da olumsuzlanması bir yana bırakılarak, öncelikle bu kimliğin Kırgızistan’da ve Kırgız toplumunun bilinç düzeyindeki mevcudiyetinin sorgulanması gerekmektedir.

Kathleen Collins, Sovyetler Birliği’nin çözülmesinden bu yana Orta Asya cumhuriyetlerindeki güç mücadelelerinin dinamiklerini klan ve akrabalık gibi gayri resmi kimlik ağlarına dayalı siyasi aktörler ile açıklamaya çalışmaktadır. Ona göre, Orta Asya’nın (Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan) otoriter rejimlerinin şekillenmesinde ve siyasi istikrarın sağlanmasında lider ile klanlar arasındaki anlaşmalar etkili rol oynamaktadır. Klanlar arası rekabetin en uzun ve en kanlı şekli ise Tacikistan’da yaşandığı ve ülkeyi iç savaşa sürüklediği iddia edilmektedir. Sonuçta, Collins klan kimliğinin Orta Asya cumhuriyetlerindeki politik mücadelede yeterince güçlü bir faktör olduğu-

23 Erlend H. Hvoslef, “Tribalism and Modernity in Kirgizia”, s. 96.

24 Kathleen Collins, *Clan Politics and Regime Transition in Central Asia*, s. 17.

25 Djenish Djunushaliev & Vladimir Ploskikh, “Tribalism and Nation Building in Kyrgyzstan”, *Central Asia and Caucasus*, Cilt: 3, Sayı: 9, 2000, ss. 146-155.

26 David Guette, “Tribalism in Kyrgyzstan”, *Central Asia and Caucasus*, Cilt: 2, Sayı: 20, 2002, ss. 35-43.

nu vurgulamaktadır.²⁷ Collins'e göre, Sovyet rejiminin klanları ortadan kaldırmaya ve Orta Asya'yı modernleştirmeye çalışmasına rağmen bağımsızlık sonrası dönemde bölge ülkelerinde klan ağları etkinliğini hala sürdürmektedir. Ona göre, klanların Sovyet rejimi sırasındaki yoğun baskıcı politikalara rağmen varlığını sürdürebilmelerinin altında bazı önemli nedenler yatmaktadır.²⁸ İlk olarak, Sovyet rejiminin bölgeye yönelik uyguladığı baskıcı sistemin yol açtığı fiziksel yıkım, kuvvetli aile yapıları sayesinde yeterince güçlü hissedilmemiştir. İkinci olarak, baskıcı politikalara direncin kaynağı yine klan örgütlenmelerinin yarattığı kültürel kimlik algısında aranmalıdır. Son olarak, klanlar 1920'li yıllardan günümüze devlet kaynaklarına erişim sağlayarak konumlarını güçlendirmişlerdir. Böylece Orta Asya'da önce Çarlık, sonra Sovyet varlığına rağmen ekonomik ve politik sonuçlarıyla beraber sosyal bir örgütlenme formu olarak klanların bulunduğu ve sisteme adapte olmayı başardığı vurgulanmaktadır. Orta Asya genelinde geçerli olan bu durum Kırgızistan özelini de açıklayabilmektedir.

Yukarıda Collins'in çalışmalarına atıfta bulunarak özetlemeye çalışılan bu yaklaşım, genelde Orta Asya cumhuriyetlerindeki özelde Kırgızistan'daki kabile kimliğiyle siyaset arasındaki ilişkiyi açıklamaktadır. Ancak görüldüğü gibi bu yaklaşım Orta Asya toplumlarının geleneksel kimliklerinin çok daha dayanıklı olduğunu öne sürmesi nedeniyle özcü yaklaşıma dayanmaktadır. Bu nedenle söz konusu yaklaşımın odak noktası Sovyet rejiminin Orta Asya'daki modernleştirme çabalarının başarısızlığı üzerine kurulmaktadır. Diğer bir deyişle Sovyet rejiminin Orta Asya'da uyguladığı toplumsal dönüşüm projelerinin çoğu zaman yukarıdan baskı yoluyla yapıldığı, toplum bazında yeteri kadar destek bulamadığı ve yerel halkın pasif direnişiyi karşılaştığı için başarısız olduğu ileri sürülmektedir. Oysa kabile kimliği üzerinde yapılan bu tür çalışmalardaki önemli eksiklik Sovyet rejiminin doğasının yeterince anlaşılmasından kaynaklanmaktadır. Elbette, Sovyet rejiminin Orta Asya toplumlarına yönelik uyguladığı toplumsal dönüşüm projeleri çoğu zaman baskıya ve zorlamaya dayandırılmıştır; ancak bu dönüşüm projeleri zorla da olsa geleneksel Orta Asya toplumunu ve kimliğini değiştirmeyi başarmıştır. Örneğin, 1920'li ve 1930'lu yıllar diğer Orta Asya toplumlarında olduğu gibi Kırgız toplumu açısından da derin yapısal değişim yılları olmuştur. Dil, ulusal kimliğin bir unsuru olarak ele alınmış ve o dönem az gelişmiş olmasına rağmen Kırgız dili resmen desteklenmiştir. Arap alfabesinden

27 Kathleen Collins, "Clans, Pacts, and Politics in Central Asia", s. 137; Kathleen Collins, "The Logic of Clan Politics: Evidence from the Central Asian Trajectories", s. 224.

28 Kathleen Collins, *Clan Politics and Regime Transition in Central Asia*, s. 63.

Latin alfabesine ve son olarak Kiril alfabesine geçilerek yazılan Kırgız dilbilgisi, sözlükler, literatür ve diğer öğeler yardımıyla geliştirilmiştir. Bütün bunlar sadece “Kırgız” ulusal tarihinin yaratılmasını haklı çıkarmak için üretilmiş ve Sovyet ideolojisine uygun tiyatro, bale, opera ve film gibi Batı tarzı sanat alanlarına bir Kırgız şekli verilmiştir. Ülkenin bayrağı başta olmak üzere akademiler, üniversiteler, sendikalar ve yerel Komünist Parti gibi ulusal kurumlar oluşturularak ulusal gurur duygusu teşvik edilmiştir. Sovyet okulları açılmış ve daha önce ihmal edilen okuryazarlığın düzeyi 1930’larda yukarı çekilmiştir. Hücum²⁹ seferberliği aracılığıyla kadınların eğitimi ve çalışması teşvik edilirken, Orta Asya kimliğinin önemli bir unsuru olan İslami kurumlar ve kültür bastırılmıştır. Göçebe Kırgızlar açısından en önemli dönüşüm belki de Sovyet yönetimi tarafından başlatılan zorla kolektifleştirme ve yerleştirme sürecidir. Asırlardır devam eden hayat şekilleri ve buna eşlik eden gelenekler ani bir şekilde sona erdirilmiştir. 1940 yılına kadar ülkedeki çiftçilerin yüzde 98’i zorla kollektif çiftliklere yerleştirilmiştir. Bu kampanyanın feci sonuçları ortaya çıkmış ve binlerce kişi açlıktan ölürlen hayvancılığın çöktüğü görülmüştür. Ayrıca sanayileşme süreciyle birlikte ekonomi temelden yeniden yapılandırılmış ve hızla büyük bir Slav göçmen nüfus Kırgızistan’a getirilip yerleştirilmiştir. Sonuçta, Sovyet rejiminin dönüşüm projeleri zorla da olsa geleneksel Orta Asya toplumunu ve kimliğini değiştirmeyi başarmıştır. Bu nedenle, Collins’in yaklaşımına dayanak oluşturan varsayımların günümüz Kırgızistan’daki gerçekleri yansıtmaktan uzak olduğu söylenebilir.

Bu bağlamda Fredrik M. Sjöberg Orta Asya’yla ilgili literatürde klan kimliği temelli açıklamaların abartıldığını vurgulamaktadır.³⁰ Otoriter devletlerde rekabetçi seçimlerin işleyiş mantığını alan araştırmasına dayandırarak inceleyen Fredrik M. Sjöberg, Kırgızistan’ın kırsal bölgelerinde klan bilincinin hala geçerli olduğunu belirtmektedir. Daha doğrusu seçimlere katılan seçmenlere kendi klanıyla ilgili sorular sorulduğunda hiç tereddütsüz kendi klanlarını bildikleri görülmektedir. Ancak Sjöberg kişinin kendi klanını bilmesinin o kişinin mutlaka kendi klanından birisine oy verecek anlamına gelmeyeceğini, üstelik aynı klana mensup bir kaç adayın seçimlerde aday olması durumunda zaten klan oyları bölünmüş olacağını ve her bir klan başına tek bir kişinin aday gösterildiği

29 Orta Asya toplumlarının okuma yazma oranının yükseltilmesine yönelik Sovyet yönetimi tarafından başlatılan seferberlik hareketine verilen ad.

30 Fredrik M. Sjöberg, *Competitive Elections in Authoritarian States Weak States, Strong Elites, and Fractional Societies in Central Asia and Beyond*, Unpublished PhD Thesis, Uppsala University, 2011, s. 4.

anlamında bir klan disiplinin Kırgızistan’da mevcut olmadığını belirtmektedir.³¹ Sjöberg bunun yerine daha çok aday ile kırsal alanda aracılık yapan “yaşlılar” (*aksakallar*) arasında geliştirilen “patron-müşteri” ilişkilerinin daha önemli olduğunu vurgulamaktadır.³² Sonuçta Sjöberg’e göre, seçimlerde klan kimliği sadece etnisite ve diğer kimlikler gibi, bir belirsizlik azaltma aygıtı olarak işlev görmektedir. Kime oy verileceği konusunda fazla bir bilgi olmadığı ortamlarda yalnızca eldeki ipuçları üzerinden bir karar verilecektir. Bir adayın klan kimliği böyle bir ipucunu oluşturmaktadır. Ancak klanlar tamamen karar verme kapasitesi veya yaptırım mekanizmaları anlamında bir örgütlenme değildir. Bu nedenle Kırgızistan’da siyasetin doğası açıklanırken “klan siyaseti” kavramının artık kullanılmaması gerektiğine dikkat çeken Sjöberg, alternatif bir hipotez ileri sürmektedir. Ona göre, kişinin kendi köy veya kasabasından birisi için oy kullanması anlamında “yerelcilik” (*localism*) Kırgızlar için siyasette çok daha önemli ve belirleyici bir olgudur.³³ Ancak seçimlerde yerellik olgusunun ön plana çıkması bütün dünyada görülebilmektedir. O halde bir sonraki kısımda Kırgızistan’daki bölgesel kimlik üzerinde yapılan çalışmalara atıfta bulunulacak ve bu kimliğin etkisi üzerinde durulacaktır.

Bölgesel Kimlik

Kırgızistan’da toprağa dayalı kimliklerin açıklanmasında “bölge kimliği” kavramı kullanılabilir. Aslında Kırgızistan’daki bölge kimliği ile ilgili çalışmalarda bazen yerel (*local*) bazen de bölgesel (*regional*) terimleri kullanıldığı görülmektedir.³⁴ Ancak ister yerel isterse bölgesel terimi kullanılsın sonuçta her iki terim de toprak (*territory*) kavramı etrafında şekillenmektedir. Diğer bir deyişle, bölgesel kimlik toprağa bağlılık ilişkisi çerçevesinde kavramsallaştırılmaktadır.³⁵ Bu çerçevede bölge kimliği kabile kimliğinden farklı olarak dayanışma gerekçesini soya veya akrabalık ağlarına değil toprakla ilişkili olarak ifade etmektedir. Bu bağlamda, bölge kimliğinin temeli toplulukları belli bir toprakla ilişkilendirecek

31 A.g.e., ss. 132-133.

32 A.g.e., s. 134.

33 A.g.e., s. 149.

34 Örneğin Scott Radnitz yerel (*local*) terimini kullanırken Pauline Jones Loung bölgesel (*regional*) terimini tercih etmektedir. Bkz. Scott Radnitz, “Networks, Localism and Mobilization in Aksy, Kyrgyzstan”, *Central Asian Survey*, Cilt: 24, Sayı: 4, 2005, ss. 405-424; Pauline Jones Loung, *Institutional Change and Political Continuity in Post-Soviet Central Asia: Power, Perceptions, and Pacts*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2002).

35 Oliver Roy, *Yeni Orta Asya; ya da Ulusların İmal Edilişi*, Çev.: Mehmet Morali, (İstanbul: Metis Yayınları, 2000). ss. 141-146.

hemşerilik ilişkileri yolu ile bağ kurulmasıdır. Nitekim Sovyet sisteminde il ya da vilayet (*oblast*) sınırları aynı soydan birkaç klanı kapsamakla birlikte, Orta Asya halkları arasında önceden var olan kabile ve yerel kimliklere karşılık gelmemektedir. Örneğin, Kırgızistan bölgesel olarak kuzey ve güney olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Kuşkusuz birçok önemli coğrafi ve kültürel faktörler Kırgız toplumunun kuzey ve güney olarak bölünmesine katkıda bulunmuş olabilir. Zaten Kırgızistan kuzey ile güneyi doğal sınırlarla bölen dağlarla kaplı bir ülkedir; ancak esas olarak Kırgızistan'daki kuzey ve güney arasındaki bölgesel ayrılıkların oluşması Çarlık ve Sovyet egemenliğindeki idari bölgesel bölünmelerin ürünü olup, Kırgız toplumundaki kabile ve yerel kimliklerle örtüşmemektedir. Özellikle Sovyet döneminde uygulanan kolektifleştirme ve yerleştirme hareketi Kırgız toplumunda geleneksel kabile ve klan kimliklerin yerine bölge ve toprak temelli kimliklerin oluşmasına katkı sağlamıştır.

Ancak Kırgızistan üzerine yapılan bazı akademik çalışmalarda kabile kimliği ile bölge kimliği bir arada kullanılmaktadır. Örneğin, Azamat Temirkulov patron-müşteri ağının temeli olarak klan, kabile ve bölge kimliklerini saymaktadır. Ona göre, kabile ve bölge tabanlı ağlar birbirleriyle iç içe geçmiş olup, bu ağlar bir yandan ortak bir kabile kimliğine, diğer yandan ise ortak idari-bölgesel birimlere dayanmaktadır.³⁶ Ancak kabile kimliği ile bölgesel kimliği birbirinin aynısıymış gibi ele almak, bazı noktalardan sıkıntı yaratmaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi Kırgız toplumu arasındaki kabile ve bölge kimlikleri birbirleriyle örtüşmemektedir. Ayrıca, kabile ve bölge kimlikler eğer iddia edildiği gibi güçlü bile olsa, bu kimliklerin örgütlenme biçimleri farklılık arz edecektir. Kabile kimliği soya dayalı olarak örgütlenirken, bölge kimliği toprağa bağlılık çerçevesinde kurulacaktır. Bu nedenle söz konusu kimlikleri özdeş olarak ele almak bazı farklılıkların yeterince açıklanamamasına yol açmıştır. Nitekim, Kırgızistan'da “tribalism” (*uruuçuluk*) kavramı hem kabile kimliğini hem de bölgesel kimliği ifade etmek için kullanılmaktadır.³⁷ Ancak David Gullette gibi bazı araştırmacılar haklı olarak tribalism kavramının yaygın bir biçimde değişik toplumlar ve gruplar ile ilgili olarak kullanılması durumunda bir halkın tarihini diğerinden ayırt eden özgünlüğü gözden kaçırma sorunuyla karşılaşılacağına altını çizmektedir.³⁸

36 Azamat Temirkulov, “Tribalism, Social Conflict and the State-Building Process in Kyrgyz Republic”, *Osteuropa*, Sayı: 21, 2004, (http://www.policy.hu/temirkulov/at_pub_boi.pdf) (Erişim Tarihi:16.09.2012), s. 95.

37 Her iki tür kimliği birbirleriyle karışık şekilde ele alan çalışmalara örnek olarak bkz. Djenish Djunushaliev & Vladimir Ploskikh, “Tribalism and Nation Building in Kyrgyzstan”, *Central Asia and Caucasus*, Cilt: 3, Sayı: 9, 2000, ss. 146-155.

38 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. David Gullette, “Tribalism in Kyrgyzstan”, *Central Asia and Caucasus*, Cilt: 2, Sayı:6, 2002, ss. 35-43.

Öte yandan, Kırgızistan'daki bölge kimliği üzerinde yapılan çalışmalara örnek olarak Pauline Jones Luong'un görüşlerine yer verilebilir. Luong bölge kimliğinin genel olarak Orta Asya'daki ve özel olarak Kırgızistan'daki siyasi tartışmalarda yeterince güçlü olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre, bölgesel kimlikler iktidar kaynaklarına erişim için rekabet ağlarının temelini oluşturmaktadır. Luong bu bölgesel ağların ana kaynağı olarak Sovyet idari ve toprak yapısının kurumsal yapısına işaret etmekte ve bölge kimliğinin temelinde Sovyet sisteminin kendisi yatmakta olduğunu vurgulamaktadır. Sovyet sistemi Orta Asya'daki klan, kabile ve din gibi geleneksel kimlikleri ortadan kaldırmaya çalışırken aslında bu kimliklerin bölgesel siyasi kimliklere dönüştürülmesi ve kurumsallaşmasına yol açmıştır. Bağımsızlıktan sonra ise, bölgencilik elitler arası siyasi mücadelede bir araç olarak hizmet etmeye devam etmektedir.³⁹ Luong 1990'lı yılların başında seçim kurallarının yeniden biçimlendirilmesi için bölgesel elitler arasındaki mücadeleyi ele alan çalışmasında konuyla ilgili ikna edici bir resim çizmektedir. Ona göre bölgesel ağları temsil eden bölgesel elitler ile ülkenin lideri arasında pazarlık yapılmaktadır. Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'daki seçim süreçlerindeki verilere dayanarak ileri sürülen bu yaklaşıma göre merkezi yönetimle mücadele bölgesel kimlik temelli toplumsal hareketler ve siyasi partiler aracılığıyla yürütülmektedir.⁴⁰

Yukarıda Luong ve diğerlerinin çalışmalarına atıfta bulunarak özetlemeye çalışılan yaklaşım genelde Orta Asya cumhuriyetlerindeki özelde Kırgızistan'daki bölge kimliğiyle ilgili durumu açıklamaktadır. Ancak görüldüğü gibi bu yaklaşım, Sovyet rejiminin Orta Asya'daki bölgesel idari yapısının kalıcılığı üzerine kurulmaktadır. Üstelik daha ilginç bir yaklaşımı Scott Radnitz öne sürmektedir. Ona göre, Kırgızistan'ın Aksı bölgesinde yaşanan olaylara⁴¹ etki eden en önemli etken kabilecilik değil yerelcilik/hemşehricilik (*zemlyachestvo*) bağlarıdır.⁴² Çünkü Aksı bölgesi kuzeyli Saruu kabilesinin temsilcileri ile güneyli Bağış ka-

39 Jones Pauline Loung, *Institutional Change and Political Continuity in Post-Soviet Central Asia: Power, Perceptions, and Pacts*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2002), s.51.

40 A.g.e. ss. 53-54.

41 Aksı olayları Mart 2002 yılında Akayev yönetimine muhalefet eden milletvekillerinden Beknazarov'un Kırgız hükümetinin Parlamento onayını almadan Kırgızistan ile Çin arasındaki ihtilafı bölgenin bir kısmının Çin'e bırakılmasına karşı çıkması ve tutuklanması üzerine yaşanmıştır. Beknazarov'un hemşehricileri ve taraftarları onu desteklemek için Celalabad vilayetinin Aksı ilçesinde (*rayon*) gösteri düzenlemişler ve güvenlik güçlerinin göstericilere ateş açması sonucu 6 kişi ölmüştür.

42 Scott Radnitz, "Networks, Localism and Mobilization in Aksy, Kyrgyzstan", *Central Asian Survey*, Cilt: 24, Sayı: 4, 2005, s.417.

bilesinin temsilcilerinden oluşan altışar köy olmak üzere toplam on iki köyden meydana gelmektedir. Radnitz'e göre, bölge halkı kabile kimliği bilincine sahip olmasına rağmen bu genellikle görmemezlikten gelinen bir durumdur. Bu nedenle Aksı olaylarında Azimbek Beknazarov taraftarları bu bölgedeki köyler arasındaki politik bağları koordine ederek ve bölgenin coğrafî ayrılmışlığının üstesinden gelerek toplum arasındaki hareketliliği seferberliğe dönüştürmeyi başarmışlardır. Bu nedenle Aksı olayları iddia edildiği gibi "kabileler çatışması"nın ya da "kuzey ve güney arasındaki bölgesel rekabet"in göstergesi değildir. Bu olay Akayev yönetimine karşı Beknazarov taraftarlarınca aşağıdan örgütlenen yeni tür bir siyasi protesto hareketidir.

Radnitz'in Aksı olaylarına yönelik yaptığı analiz ve tespitlerin büyük ölçüde doğru olduğu kabul edilebilir. Ancak Aksı olaylarında baskın olan yerel seferberliğin bütün Kırgızistan için genellenebilir olduğu tartışmalı bir konudur. Yine de Radnitz'in Aksı olayı örneklerinden hareketle Kırgızistan'daki kabile kimliği ile kuzey ve güney gibi bölgesel rekabete dayalı bölge kimliğini sorgulayarak "geleneksel kimlik" yaklaşımına karşı çıkması ve yeni tür bir siyasi hareketlilikten söz etmesi dikkate değerdir. Nitekim Alexander Wolters de gerek kabile gerekse bölge kimliğinin Kırgızistan toplumunda geçerliliğini sorgulamaktadır. Ona göre, Orta Asya'daki güç mücadelesinde istikrarlı bir sosyal fenomen olarak köklü grup kimliğinin yaygın olduğu algısı tartışmalıdır.⁴³ Kırgızistan'daki siyasi mücadele yalnızca tek bir grup kimliğinin varlığı ve etkinliği ile açıklanamaz. Ona göre, Kırgızistan'daki siyasi durum çok daha karmaşık bir durum arz etmekte ve daha farklı bir açıklamaya ihtiyaç duyulmaktadır.

Wolters, Kırgızistan'da grup kimliğini Sovyet devletinin doğasındaki bazı kurumsal ve ekonomik özellikler ve değişen koşullara uyum sağlama yeteneği bağlamında güçlü bir kimlik olarak ele alır. Ancak ona göre, Sovyet döneminde kabullenilen grup kimliğinin ve uyum sağlama yeteneğinin hala geçerli olduğunu iddia etmek zordur. Tam tersine, Sovyetler Birliği'nin çözülmesinin ardından Kırgızistan'da grup kimliğinin parçalanma süreci devam etmektedir. Yani, Sovyet kimliğinin devamını sağlayan ana mekanizmaları artık Kırgızistan'da mevcut olmadığından, grup kimlik oluşumu yeniden şekillenmektedir. Diğer bir deyişle, Sovyet döneminde varlığını sürdüren grup kimlikleri Sovyet son-

43 Alexander Wolters, "Group Identities and Political Conflict in Kyrgyzstan: A Theoretical Approach", American University of Central Asia, *Research Fellows Working Papers*, (http://src.auca.kg/images/stories/files/09_04_2007_theoretical_approach_wolters.pdf), (Erişim Tarihi: 16.09.2012), ss. 1-2.

rası Kırgızistan'da ağırlıklarını ve önemlerini kaybetmişlerdir. Wolters'e göre, klan grup kimliği ile bölge grup kimliği Sovyet devlet idaresi ve sosyalist ekonominin yapısı içerisinde korunabilmiştir. Ancak günümüzde Orta Asya devletlerinde grup kimliği üretilme mekanizmaları yetersizdir.⁴⁴ Bu nedenle Wolters Kırgızistan'da siyasal dinamikleri anlamak için var olan grup kimliğinin oluşumu üzerine yeni çalışmalar yapılması gerektiğini önermektedir.

Görüldüğü gibi Wolters'in Kırgızistan'daki güç mücadelesinin yalnızca tek bir grup kimliğiyle açıklanamayacağını, durumun çok daha karmaşık olduğunu ve daha farklı bir açıklama ihtiyacı gerektirdiğini vurgulaması dikkate değerdir. Ancak Wolters'in klan grup kimliği ile bölge grup kimliğinin Sovyet devlet idaresi ve sosyalist ekonominin yapısı içerisinde hiç değişmeden korunabildiğini iddia etmesi tartışmalıdır. Bir kere Kırgız toplumunda mevcut olan klan ve kabile gibi geleneksel kimlikler özellikle Sovyet yönetimi tarafından başlatılan zorla kolektifleştirme ve yerleştirme sürecinde değişime maruz kalmıştır. Diğer bir deyişle Kırgız toplumu Sovyetlerin dönüştürülen toplum yapısına göre değişerek ve yeniden şekillenerek varlığını korumuştur. Bu da Kırgız toplumunda geleneksel kimliklerin ağırlıkları ve öneminin ne kadar belirleyici olduğunu tartışmalı hale getirmektedir.

Aslında gayri resmi akrabalık ve komşuluğa dayalı toplumsal ağlar gerek Sovyet döneminde gerekse Sovyet öncesi dönemde Kırgız toplumunda önemli rol oynamıştır. Özellikle Sovyet döneminde kişisel ilişkiler ağı toplumda “geçerlilik” (*currency*) kazanmıştır. Sıradan insanlar için oldukça eşitlikçi olan Sovyet toplumu uzun süreli toplumsal ağları olanaklı kılmıştır. Çoğu kişi kendileri gibi zor durumdaki anlayarak onlardan borç para istemekten çekinmemiştir; çünkü devlet insanlara iş güvencesi ve sürekli bir gelir sağlamış olduğundan, borcu geri verme olanağı olmuştur. Sovyetlerdeki kıtlık ekonomisi kimin kiminle ilişkilerinin iyi olduğuna bağlı olduğu için halk arasında popüler olarak şu ifade yer almıştır: “Yüz rublen olacağına yüz arkadaşım olsun”.⁴⁵ Ancak bu değerler bağımsızlık sonrası Kırgızistan'da büyük ölçüde değişime uğramış ve gerek kentsel gerekse kırsal alanda zengin ile yoksul arasında eşitsizlik artarak önemli bir sosyo-ekonomik tabakalaşma ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Kırgızistan'da sosyal eşitsizliklerin artışı ve sınıf yapısının değişimi ile birlikte insani duygular olumsuz etkilenmiştir. Gerek dostluk ilişkilerinde gerekse diğer toplumsal

44 A.g.e., ss. 6-7.

45 Kathleen Kuehnast & Nora Dudwick, *Better a Hundred Friends than a Hundred Rubles? Social Networks in Transition –The Kyrgyz Republic*, (Washington: The World Bank, 2004), s.1.

ilişkilerde ekonomik kaynakları olmadığı için yoksul aileler kendi sosyal bağlarını sınırlamıştır. Böylece Kırgızistan'da toplumun ortak sosyal değerlerinin altı oyulmaya başlamış ve toplumsal gerilim yükselmiştir. Nitekim bu toplumsal gerilim, Kırgızistan'da bazı etnik çatışmaların yaşanmasına da neden olmuştur. Bir sonraki kısımda etnik kimlik üzerinde durulacaktır.

Etnik Kimlik

Kırgızistan'daki etnik ve ulusal kimliğin açıklanmasında “etnik kimlik” kavramı da sıkça kullanılmaktadır. Daha doğrusu Kırgızistan'da ulus-devlet inşaa sürecini açıklamada “ethnos” kavramı temel analiz birimlerinden birini oluşturmaktadır. Bu, Sovyetlerin bilim anlayışından kaynaklanmaktadır; çünkü Sovyetlerin ulusal sınır belirleme politikası etno-linguistik bir temel üzerinden hareket edilerek şekillendirilmiştir. Bu çerçevede Sovyetlerde etno-uluslar Marksist-Leninist ideolojiyi pratikte uygulamak veya politik mitler ve entelektüel egzersizlere karşılık verebilecek gerekçeleri oluşturmak amacıyla sosyal mühendislik anlayışıyla oluşturulmuştur.⁴⁶ Üstelik etnisitenin yorumlanması açısından Sovyet sosyal bilim geleneğinde ağırlıklı olarak ilkçi yaklaşım (*primordialism*) hakim olmuştur. Bu yaklaşımın taraftarlarınca etnisite objektif, “verili” ve insanlığın ilkel karakteristik bir türü olarak değerlendirilmektedir.⁴⁷ Diğer bir deyişle, Sovyet tarih ve etnografyasında “ethnos” kavramının kullanımı yoluyla ilkçi yaklaşımın güçlü bir örneğini sergilenmektedir. Aslında Joseph Stalin'in “ulus, tarihsel olarak ortak dil, toprak, iktisadi yaşam ve ortak kültür biçiminde şekillenen psikolojik bir yapı üzerinde kurulmuş insan topluluğu”⁴⁸ olarak tanımlayarak nesnel unsurlara aşırı derecede ağırlık vermesi de ilkçi yaklaşımın ağırlık kazanmasına neden olduğu söylenebilir. Bu nedenle, Stalin tarafından öne çıkarılan sosyo-ekonomik formasyonların ortodoks evrimci sıralamasıyla uyum sağlama için tarih aşırı özellikler kümesi olarak ethnos kavramı çeşitli ayarlamalar yapmak için kullanılmaktadır; nitekim Sovyet Bilimler Akademisi Etnografya Enstitüsü “etno-sosyal organizma” kavramını devreye sokarak bu sorunu çözmektedir.⁴⁹ Bu düşünce bir

46 Valerii Tishkov, *Ethnicity, Nationalism and Conflict in and After the Soviet Union: The Mind Aflame*, (London: SAGE Publications, 1997), s. 30.

47 A.g.e., s. 1.

48 Joseph Stalin, *Marksizm ve Ulusal Sorun ve Sömürge Sorunu*. çev. Muzaffer Erdost, (Ankara: Sol Yayınları, 1990), ss. 16-19.

49 Juan R. I. Cole & Deniz Kandiyoti, “Nationalism and the Colonial Legacy in the Middle East and Central Asia: Introduction”, *International Journal of Middle East Studies*, Cilt: 34, Sayı: 2, 2002, s. 192.

tarafından dil, kültür, psikoloji ve öz-bilinç gibi kalıcı ortak özelliklerle karakterize edilen etnik grupları içerirken, diğer taraftan bu etnik grupları da kapsayan ilkel, feodal ve kapitalist gibi daha geniş toplum yapılarını içine almaktadır. Bu girişim ethnos'un tutarlı, kalıcı ve objektif bir şey olarak varsayılmasını mümkün kılmakta ve sosyo-ekonomik formasyonların Marksist-Leninist sıralamasına hizmet etmektedir. Bu şemaya göre, endüstriyel toplumlar için uluslar (*natsiya*); akrabalık veya kabile temelli toplumlar içinse halklar (*narodnost*) kavramı kullanılabilir. Bu çerçevede Bolşeviklerin etnik politikası kısmen Marksist-Leninist doktrinin taleplerini kısmen de Çarlık İmparatorluğu'nun bölgesel ve etnik temelli olarak ortaya çıkan ciddi zorlukları karşılamak üzere bir doğaçlama olarak tasarlanmıştır.

Sovyet Öncesi Dönem

Modernite öncesi dönemde Orta Asya'daki iktidar mücadelelerinin farklı etnik gruplar arasında değil, daha çok iki dilli hanlıklar ve emirlikler çerçevesinde haneler, klanlar ve kabileler arasında yaşandığı bilinmektedir.⁵⁰ Üstelik klan ve kabile örgütlenmesi, merkezinde bir soy bağının olduğu, ama bunun herkes için zorunlu olmadığı, farklı ailelerin de dayanışma için eklendiği ve geçmişini de yeniden kurduğu toplumsal yapılar olarak işlev görmektedir.⁵¹ Bu bağlamda sömürge öncesi toplumlarda, geleneklerin "hareket halinde sürekliliği" sağlayan süreçler olduğu, sömürgeciliğin ideolojik ve hukuksal faaliyetleri sonucu bunların adetler ve folklor biçimine sokarak dondurulduğu, Avrupa'nın egemenliği altına giren halkların mekan içine sabitlemeye veya göçlerin sömürgeci ülkenin çıkarları doğrultusunda yönlendirilmeye çalışıldığı görülmektedir.⁵² Bu nedenle sömürge öncesi toplumlar hemen her zaman çok etnik unsurlu olarak çok çeşitli kültür özelliklerini barındırmaktadır ve temel toplumsal ve dinsel hareketlilik biçimleri de etnik gruplar arası bir nitelik taşımaktadır. Bu nedenle, Orta Asyalılar kendilerini "Kırgız" ya da "Özbek" gibi etnik kimlikler yerine daha çok "Müslüman" olarak tanımlamışlardır. "Müslüman" kimliği ne olursa olsun, gerçek dini inançların yanı sıra Müslüman olmayan Avrupalılar karşısında birey ve grupları ayırmak için bir kimlik olarak kullanılmaktadır. Belki de Orta Asyalılar

50 Oliver Roy, *Yeni Orta Asya ya da Ulusların İmal Edilişi*, Çev: Mehmet Morali, (İstanbul: Metis Yayınları, 2000), ss. 38-40.

51 Yunus Emre Gürbüz, "Orta Asya'nın Ortasında Bir Ada: Kırgızistan", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 15, Güz, 2011, s. 422.

52 Jean-François Bayart, *Kimlik Yanılsaması*, s. 40.

arasındaki temel ayrım göçer ve yerleşik halklar arasındadır.⁵³ Özbek, Kazak ve Kırgız gibi etnik kimlikler 19. yüzyılın sonlarında Orta Asya toplumunda belirgin bir durumda olmadığı gibi söz konusu etnik ayrımlar eksik ve çok bulanık olarak mevcuttur. Bu nedenle Sovyetler Çarlık dönemi bilim adamları tarafından başlatılan göçer ve yerleşğe dayalı etnik sınıflandırmayı geliştirmişlerdir. Dil, etnik kimliğin ana belirleyicisi kabul edilerek Orta Asya'nın etnik karışımı arındırılmaya çalışılmış ve yeni etnik kimlikler oluşturulmuştur. Dolayısıyla Orta Asya'da etnik temelli ulusal toplum düşüncesinin kökeni Çarlık Rusyasının son dönemlerine dayanmaktadır.

Sovyet Dönemi

Bolşeviklerin Orta Asya'ya yönelik uluslar politikasının daha çok yukarıdan dayatma yoluyla uygulandığı, yerel halkın ve elitlerin istek ve taleplerinin dikkate alınmadığı görüşü çoğu çalışmada kabul edilen genel bir yaklaşımdır.⁵⁴ Örneğin; Robert Lowe'a göre, Bolşevikler kendi ideolojisini haklı çıkartmak ve güçlendirmek amacıyla Orta Asya'yı bir "laboratuvar" haline getirerek bölgede beş modern cumhuriyetin ortaya çıkmasını sağlayacak ulusal farkındalık duygusu yaratmışlardır.⁵⁵ Bu Bolşevik projesi, Sovyet planlamacıları tarafından öngörülen standartlara ulaşmak için "doğunun geri kalmış insanları"nın kitlesel eğitimini de içeren bir modernleşme programıdır. Moskova'nın bu büyük planı kendi bilincinde yeni kimlikler oluşturmak amacıyla tasarlanmış; siyasi, ekonomik ve sosyal değişimleri kapsayarak yeniden şekillendirilmiştir. Andrew Philips ve Paul James'e göre, Moskovadan belirlenen ve tek taraflı bir dönüştürme projesi olarak bu süreç "refleksif modernizm" olarak tanımlanabilir.⁵⁶ Georg Paul Geiss'e göre ise, Orta Asya cumhuriyetlerinde yeni bir kolektif kimliğin ve sosyal alanın ortaya çıkmasında önemli olan sosyal, ekonomik ve politik değişimler dışsal

53 Robert Lowe, "Nation Building and Identity in the Kyrgyz Republic", Tom Everett-Heath (Der.), *Central Asia: Aspects of Transition*, (London and New York: Routledge Curzon, 2003), s. 108.

54 Örneğin söz konusu yaklaşım çerçevesinde ele alınan çalışmalar için bkz. Robert Lowe, "Nation Building and Identity in the Kyrgyz Republic", Tom Everett-Heath (Der.), *Central Asia: Aspects of Transition*, (London and New York: Routledge Curzon, 2003), ss. 106-131; Andrew Phillips & Paul James, "National Identity between Tradition and Reflexive Modernisation: The Contradictions of Central Asia", *National Identities*, Cilt: 3, Sayı: 1, 2001, ss. 23-35; Georg Paul Geiss, "Communal and Political Change in Central Asia: Some Preliminary Findings", *Central Eurasian Studies Review*, Cilt: 1, Sayı: 3, 2002, ss. 10-14.

55 Robert Lowe, "Nation Building and Identity in the Kyrgyz Republic", ss. 106-109.

56 Andrew Phillips & Paul James, "National Identity between Tradition and Reflexive Modernisation: The Contradictions of Central Asia", ss. 28-30.

etkenlerce şekillenmiş ve ikna etmeye dayandırılmıştır. Diğer bir deyişle Orta Asya'nın sosyo-ekonomik dönüşümü yalnız merkezi hegemonik devlet aygıtı aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Bu aygıt Rus kültürü ve diğer Avrupalı komünistlerin değerleri ile evrensel ve eşitlikçi politik ideolojilerin toplum içine yerleştirilmesini içermektedir.⁵⁷

Görüldüğü gibi yukarıda belirtilen yaklaşımlar Orta Asya'daki yerel elitlerin gücünün hafife alınması nedeniyle tartışmaya açıktır. Bu yaklaşıma göre Orta Asya'daki modernleşme süreci tek taraflı ve daha çok Moskova tarafından belirlenen baskılar sonucunda gerçekleştiği için Orta Asya'yı dönüştürememiş ve modernlik öncesi geleneksel kimlik ve aidiyetler varlıklarını korumaya devam etmişlerdir. Ancak Arne Haugen gibi bazı araştırmacılar, Sovyetlerin Orta Asya'da uyguladıkları dönüştürme projesinin sadece merkezi Sovyet otoritesinin direktifleri doğrultusunda gerçekleşmediğini, bu süreçte Orta Asya'daki yerel politik aktörlerin de önemli etkileri olduğunu vurgulamaktadır.⁵⁸ Bu bağlamda Orta Asya'nın yeni sınırları hem Orta Asyalı elitlerin hem de Sovyet temsilcilerinin katıldığı görüşme ve müzakerelerin sonucunda şekillenmiştir. Böylece Orta Asyalı komünist liderler başlangıçta ülkelerinin iç politikasını belirlemeye çalışmışlardır; ancak 1930'lu yıllarda Stalin'in acımasız tasfiyeleri sonucu pek çok yerel komünist lider yaşamlarını kaybetmiş ve yerel liderler Moskova'ya bağımlı hale getirilmiştir.

Bolşeviklere göre, eğer Orta Asyalı elitler ulusal cumhuriyetlerin etrafında birleşirlerse, onlar "Sovyet yapısına" daha çok bağlanabileceklerdir. Bu durumda yeni ulusal birlik cumhuriyetlerin sınırlarının çizilerek oluşturulması bu cumhuriyetleri birbirinden ayırmaktan ziyade birleştirme ile ilgilidir. Diğer bir deyişle Bolşevikler açısından ulusal cumhuriyetlerin kurulması başarılı merkezileşmenin ve sosyalist modernleşmenin bir yoludur. Bu nedenle Çarlık rejiminin tersine Bolşevikler, Orta Asya toplumlarını dönüştürmeyi ve toptan değiştirmeyi amaçlamışlardır. Dahası bu projenin önemli parçalarından biri, ataerkil, feodal, kabile ve klana dayanan yapı olarak tanımladıkları Orta Asya'daki geleneksel sosyal yapıyı değiştirmektir.⁵⁹ Dolayısıyla Bolşeviklere göre, sosyal değişimin uzun süreli amaçları siyasi güçlerin kısa süreli düşüncelerinden daha önemli görülmüştür. Bu nedenle bölgesel toprağa dayalı sınırların çizilmesiyle oluşturulan

57 Georg Paul Geiss, "Communal and Political Change in Central Asia: Some Preliminary Findings", s. 10.

58 Arne Haugen, *The Establishment of National Republics in Soviet Central Asia*, s. 237.

59 A.g.e., s. 234.

ve etnik kimliklere dayanan milliyetçilik akımını destekleyen Sovyet stratejisi, tarihsel gelişimin önemli aşamaları ile ilgili dogmatik düşüncenin öncül bir sonucu olmaktan çok, 1920'lerin Sovyet gerçeğinde ulusal cumhuriyetlerin siyasi rolünün nasıl olması gerektiğine dayanan pragmatik düşüncenin ürünüdür.⁶⁰

Bunun devamı olarak da, 1920'lerin ilk yarısında Orta Asyalı komünistler arasında etnik kökene dayalı ulusallaşmaya yönelik siyasi söylem ortaya çıkmıştır. Daha çok Sovyet siyasetinin desteklediği Özbek, Kazak ve Kırgız gibi ulusal adlandırmalar siyasallaştırılmıştır. Bu siyasallaştırma yeni olmasına rağmen Orta Asya komünistleri var olan siyasi gerçekleri aksettiren bir şekilde bu toplum gruplarını kavramsallaştırmışlardır. Bu kavramsallaştırmalar sınırların çiziminde önemli ölçüde etkili olmuş ve yeni kurulan Birlik cumhuriyetleri büyük ölçüde bu ayrımlaştırıcı kavramsallaşmanın devamlılığını temsil etmişlerdir.⁶¹ Diğer bir deyişle, etnik milliyetçiliğe dayalı ulusal sınırların çizilmesi Orta Asya toplumları açısından uzun dönemli ve kalıcı bir miras bırakmıştır. Bölge toplumları bir taraftan etnik kimlik çerçevesinde bütünleştirilirken, diğer taraftan etnik gruplar arası uyum engellenmiş ve yeni gerginlikler ve çatışmalara zemin hazırlanmıştır.⁶²

Böylece, Sovyet stratejisi sosyo-kültürel açıdan genel olarak Orta Asya'da özel olarak Kırgızistan'da iki boyutlu toplumsal dönüşümü gerçekleştirmeye çalışmıştır. Buna göre bu boyutlar, önce "Sovyet Kırgız ulusu"nu oluşturmak ve daha sonra bunu "Sovyet ulusu"nun ayrılmaz bir parçasına dönüştürmektir. Bu çerçevede Sovyet yönetimi tarafından ilk olarak, başarılı bir eğitim sisteminin geliştirilmesi ve Kırgızların "bilimsel" tarihinin yazılması da dahil olmak üzere yeni Kırgız kültürel çerçevesinin oluşturulması ve toplumda "yeni" sosyal örgütlenmelerin kurulması projeleri hayata geçirildi. İkinci olarak, Sovyet kimliğinin oluşmasında engel teşkil ettiğinden Ruslar ile Kırgızlar arasındaki sosyal farklılıklar azaltılmaya çalışıldı.⁶³ Böylece, Orta Asya gibi Rusların az olduğu bölgelerde Sovyet ulus inşası iki aşamalı bir şekilde yürütülmüştür. Bir yandan yeni oluşturulan ulusal Sovyet cumhuriyetleri bölgedeki merkezileşme süreci için bir taslak olarak hizmet ettiler. Orta Asya'da bu bir asimilasyon süreci niteliği taşımaktadır. Çeşitli gruplar ve parçalı toplumlar Özbek, Kazak ve Kırgız gibi

60 A.g.e., s. 235.

61 A.g.e., s. 237.

62 Çolpon Çotayeva, *Etniçnost i Etnosı v Kırgızstane*, (Bişkek: Neo Print, 2011), s. 95.

63 Rafis Abazov, *Historical Dictionary of Kyrgyzstan*, (Lanham Maryland and London: Scarecrow Press, 2003), s. 26.

daha büyük ve daha uyumlu bir yapı içinde birleştirilmiştir. Öte yandan bölgesel merkezileşme süreçleri daha geniş bir merkezileşmenin parçasını oluşturmuştur. Bu nedenle, yeni kurulan ulusal Sovyet cumhuriyetleri sırasıyla siyasi merkezin egemenliğine konu olmuştur. Ancak bu süreçler gerçekte kültürel bakımdan bir asimilasyon süreci içermemektedir. Sovyet rejimi Sovyetler Birliği'nde eşit sosyo-ekonomik durumları amaçlaması nedeniyle kültürel ayrımcılık tam anlamıyla söz konusu değildir.⁶⁴

Ancak Stalinist rejimin 1930'ların ortalarından sonra devlet kurma kabiliyetinin sadece Rus halkında olduğunu kabul etmeye başlamasıyla Sovyetler Birliği'nin Rus olmayan diğer halklarının tarihsiz oldukları ve onların tarih yerine sadece geçmişlerinin olduğu düşünölmeye başlamıştır. Böylece ulusal eşitsizliklerin aktif bir şekilde telafi edilmesine yönelik ve yerelleştirme (*korenizatsiya*) olarak bilinen Lenin'in ulus siyasetinin aksine Stalin "biçimsel olarak ulusal, içerik olarak sosyalist" formölünü geliştirmiştir. Örneğin, Sovyet pasaportlarında etnisitenin bildirilmesi zorunlu kılınmış, ama kişinin özgürce etnisitesini seçebilmesine izin verilmiştir. İlginçtir ki, tarihsiz halklardan pek çok kişi, canla başla Rus kimliğini, dilini ve aidiyetini kabul ederek "ilerici" ulusa dahil olmuştur. Bu yeni kimlik yeni başka bir etnografik ulus ya da Rus halkının özcü ve romantik bir imgesi değildir. Burada söz konusu olan, herhangi bir ulusal patolojiden arı Sovyet ulusudur. Ancak 1940'ların sonu ve 1950'lerin başından itibaren "Rus" ve "Sovyet" terimlerinin rutin bir şekilde birbirine tümleşmesi, pek çok örnekte Sovyet yanlısı yurtseverlik duygularının neredeyse Rus merkezci terimlerle ifade bulması anlamına gelmeye başlamıştır.⁶⁵ Bu şekilde Bolşeviklerin ulus politikası etnisiteler arası uyumu sağlayıcı özelliğini kaybetmiştir.

Sovyet Sonrası Dönem

Sovyetler Birliği'nin çözölme sürecinde diğer Birlik cumhuriyetlerinde olduğu gibi Kırgızistan'da özellikle elitler arasında etnik milliyetçiliğin yükseldiğine tanık olunmuştur. Ancak bağımsızlık sonrası Kırgızistan'da siyasi elitler ve yöneticiler arasında ulusal kimlik politikası konusunda oybirliğinden veya bu konuda nasıl bir yol izleneceği konusunda açık bir görüşten söz etmek mümkün

64 Arne Haugen, *The Establishment of National Republics in Soviet Central Asia*, s. 236.

65 Olga Bryukhovetska, "(Ukrayna) Milliyetçiliği Hakkında Bilmek İsteyip Lenin'e Sormaya Çekindiğiniz Her Şey", Çev: Çiçek Öztekin, *Red Thread E-Dergisi*, Sayı: 2, 2010, (http://www.red-thread.org/dosyalar/site_resim/dergi/pdf/6896007.pdf), (Erişim Tarihi:16.09.2012), s. 4.

değildir.⁶⁶ Örneğin, daha Sovyetler Birliği çözülmeden önce 1990 yılının Haziran ayında Kırgızistan'ın güney bölgelerinden olan Oş'ta, toprak dağıtma ve kullanma ile ilgili çıkan sorunların büyümesi nedeniyle Kırgızlar ve Özbekler arasında bir çatışma yaşanmıştır. 250'den fazla kişinin hayatını kaybettiği bu çatışmada olayın Moskova'nın takviye asker göndermesiyle felakete dönüşmeden önlenbilmesine karşın, Kırgızistan'da Komünist Parti halk nezdinde itibarını kaybetmiştir.⁶⁷ Bu çatışmaların da etkisiyle Kırgızistan'da Akayev yönetiminin dil ve kimlik konusunda ılımlı bir politika izlemeyi seçtiği ve bu doğrultuda yurttaş kimliğini pekiştiren, devletin çok etnikli yapısını sürdürmek ve ülkenin sınırları içinde yaşayan bütün halkların yurttaşlığını güvenceye almaya çalıştığı görülmüştür.⁶⁸ Akayev yönetiminin resmi etnik politikası Kırgızistan kimliğine ve devletin tüm vatandaşlarının sadakatine dayanmaktadır. Buna göre devletin sınırları içinde yaşayan tüm halkların kültürü korunarak Kırgızistan ulusu oluşturulacaktır.⁶⁹ Baltık cumhuriyetlerinin aksine, Kırgızistan yönetiminin o dönemdeki milliyetçilik hareketlerine rağmen, etnik kökenine bakılmaksızın tüm yaşayanlara vatandaşlık verdiği, ancak kararlı bir şekilde çifte vatandaşlık fikrine karşı çıktığı görülmektedir. Elbette liberal karakterli bir yönetici olarak tanınan Akayev etnisiteye dayalı devlet oluşumuna karşı çıkmış ve insanların etnik kökene dayalı ayrımcılığa uğramadan ülkenin tüm vatandaşlarına eşit fırsatlar garanti eden sivil bir devleti savunduğunu belirtmiştir.⁷⁰ Böylece Akayev yönetimi "saldırgan etnik milliyetçiliğinin" yerine geleneksel Kırgız sembol ve törenlerine vurgu yapan "ılımlı Kırgız milliyetçiliğini" öne çıkarmaya çalışmıştır.⁷¹ Bu şe-

66 Rafis Abazov, *Historical Dictionary of Kyrgyzstan*, s. 35.

67 Eugene Huskey, "Kyrgyzstan: A Case Study for Conflict Potential", *The Soviet and Post-Soviet Review*, Cilt: 24, Sayı: 3, 1997, ss. 229-230.

68 Rafis Abazov, *Historical Dictionary of Kyrgyzstan*, s. 36.

69 Akayev, ayrıca izlediği ılımlı politika çerçevesinde Kırgızistan'da yaşayan bütün etnik grupları birleştiren Kırgızistan Halklar Asamblesi'ni kurmuştur. Asamble'nin ilk toplantısı 7-8 Ocak 1994'te gerçekleşmiştir. Bu Asamble Kırgızistan'da etnik gruplar arasındaki uzlaşmayı sağlamak amacıyla düzenlenmiş ve Asamble'nin gerçekleşmesinde Akayev'in kişisel katkısı önemli rol oynamıştır. Asamble'nin amacı Kırgızistan'da yaşayan bütün etnik grupların sorunlarını ve çözüm önerilerini dile getirmelerine fırsat vermektir. Asamble Kırgızistan'daki bütün etnik gruplar arasındaki ilişkiyi sağlamlaştırmak, etnik gruplar arası uyumluluğa ve barışa katkı sağlamada önemli rol oynamıştır. Böylece kimlik politikası konusundaki bu ılımlı politikalar çerçevesinde Akayev, Kırgızistan'da etnik milliyetçiliğin etkisini bir dereceye kadar azaltmayı başarmıştır.

70 Ainura Elebaeva, Nurbek Omuraliev, Rafis Abazov, "The Shifting Identities and Loyalties in Kyrgyzstan: The Evidence from the Field", *Nationalities Papers*, Cilt: 28, Sayı: 2, 2000, s. 343.

71 Ancak Sovyet sonrası ortaya çıkan gelişmeler çok farklıydı. Kırgızistan'ın güneyinde ortaya çıkan etnik gruplar arası çatışmalar engellenmiştir, ancak ülkede yaşanan ekonomik durgunluk

kilde sokakların, meydanların, şehirlerin ve kasabaların Rus ve Sovyet adları değiştirilerek yeniden Kırgızca adlar verilmiştir. Bu çerçevede Manas destanının 1000. yılı münasebetiyle kutlama gösterileri yapılmıştır. Burada Manas'ın evrensel değerlere ve etnik gruplar arası barışa sahip çıktığı vurgulanmaktadır. Diğer bir deyişle bu tarihten sonra Marksizm'in yerini Manasizm'in aldığı görülmektedir.⁷²

Bu çerçevede 1990'lı yıllardaki etnik gerilimin 2000'li yıllara geldiğinde yerini sükunete bıraktığı izlenimi güçlenmekteydi. Nitekim 2000'li yıllarda yapılan araştırmalarda Kırgızistan'daki etnik gruplar arası ilişkiler genelde olumlu olarak değerlendirilmiştir. Örneğin, Ainura Elebaeva ve arkadaşlarının yaptıkları araştırma sonuçlarına göre, Kırgızistan'daki halkın çoğunluğu etnik kökenine bakılmaksızın Kırgızistan'ı kendi vatanı olarak gördüklerini ve kendilerinin de bu ülkenin vatandaşı olduklarını kabul ettikleri belirtilmektedir.⁷³ Bu konudaki bir başka çalışma da Regina Faranda ve David B. Nolle tarafından yapılmıştır. Bu araştırmacılara göre, Kırgızistan'daki Rus azınlıkların diğer eski Sovyetler Birliği ülkelerinin tersine Kırgızlara karşı kızgınlık hissetmedikleri ve Kırgızistan kimliğini benimsediklerini vurgulanmaktadır;⁷⁴ ancak yine de Faranda ve Nolle Kırgızistan'daki Kırgızlar ile Özbekler arasındaki ilişkilerin hala gergin olduğunun altını çizmektedir. Kırgızistan'daki Özbeklerin endişeleri hala devam etmekte ve kendilerini açıkça dışlanmış topluluk olarak görmektedir. Nitekim Fazlı Polat'ın araştırma sonuçlarında da aynı şey gözlemlenmektedir. Ona göre, Kırgızistan'ın güneyindeki Özbekler kendilerinin mağdur edildiklerine ve ikinci sınıf vatandaşı muamelesi gördüklerine inanmaktadırlar.⁷⁵

---

ve sosyal refah sisteminin çöküşü daha geniş kapsamlı sorunlara yol açmıştır. Durgunlaşan ekonomiye bazı siyasal ve sosyal nedenler eklenince ülkedeki çok gergin olarak algılanan etnik gruplar arası ilişkiler insanların göç etmelerine neden olmuştur. Resmi istatistiklere göre, 590.000'den fazla kişi (veya ülke nüfusunun yaklaşık %15'i) 1989 ve 1995 yılları arasında Kırgızistan'ı terketmiştir. Büyük ölçekli göçe ve beyin göçüne yanıt olarak, hükümet 1989 yılında kabul edilen Dil Kanunu'nun askıya alınması da dahil olmak üzere çeşitli önlemler almışlardır. Hükümet ayrıca Kırgız dilinin zorunlu öğrenimini de ertelemiştir. Aynı zamanda Slav Üniversitesi kurulmuş ve hem de Rus ve Özbek dillerinde ortaöğretim için izin verilmiştir.

72 Eugene Huskey, "An Economy of Authoritarianism? Askar Akayev and Presidential Leadership in Kyrgyzstan", Sally N. Cummings (Der.), *Power and Change in Central Asia*, (New York: Taylor&Francis Group, 2002) s. 79.

73 Ainura Elebaeva, Nurbek Omuraliev, Rafis Abazov, "The Shifting Identities and Loyalties in Kyrgyzstan: The Evidence from the Field", ss. 347-348.

74 Regina Faranda & David B. Nolle, "Ethnic Social Distance in Kyrgyzstan: Evidence from a Nationwide Opinion Survey", *Nationalities Papers*, Cilt: 31, Sayı: 2, 2003, s. 192.

75 Fazlı Polat, *Kültürel Kimlikten Ulusal Kimliğe: Kırgızistan Örneği*, (Ankara: Aktif Yayınevi, 2007), s. 214.

Öte yandan Matteo Fumagalli Kırgızistan'ın Oş şehrindeki Özbek topluluğu üzerine yaptığı çalışmasında devlet azınlık ilişkileri açısından resmi ve gayri resmi politikaların iç içe geçtiğini vurgulayarak, Oş'taki etnik gruplar arasındaki istikrarın korunmasında gayri resmi kurumların, yani patron-müşteri ilişkilerinin rolüne dikkat çekmektedir.⁷⁶ Diğer bir deyişle, patronaj siyaseti Sovyet sonrası Kırgızistan'ın ulusal ve yerel hayatında hala işlev görmektedir. Ancak bu tür siyasette kalıcı ilişkiler söz konusu olamamakta ve azınlıkların haklarını savunduklarını iddia eden patronlar ile iktidara sahip olanların hassas dengeler konusundaki farklı duyarlılıkları devlet azınlık ilişkilerinde gerilimin azalmasına, ya da artmasına sebep olabilmektedir. Örneğin, Mart 2005 yılındaki "Lale Devrimi"yle iktidara gelen Kurmanbek Bakiyev'in yönetimi döneminde devlet ile Özbek azınlık arasında ilişkiler kötüleşmiştir. Bakiyev'in etnik Kırgız milliyetçiliği söylemine ağırlık vererek Akayev'in izlediği etnik gruplar arasındaki denge politikasını terk etmesi, Kırgızistan Halklar Asamble'sini ihmal etmesi ve Özbeklerin taleplerine kulaklarını tıkaması gibi sebepler ilişkilerin bozulmasında etkili olmuştur.⁷⁷ Özellikle, Haziran 2010'da Kırgızistan'da Kırgızlar ve Özbekler arasında yaşanan etnik çatışma yönetsel krizlerin yoğunlaştığı dönemlerde siyasal iktidar ve ekonomik rant kavgasının kolayca etnik çatışmaya nasıl dönüşebildiğini göstermektedir.⁷⁸ Diğer bir deyişle, Kırgızistan'da yaşayan Özbekler ile Kırgızlar arasındaki gerilimler daha çok sosyo-ekonomik sorunlardan kaynaklansa da, kısa zamanda etnik kimliğe bürünen çatışmalar doğurabilmektedir. Bunun nedeni, yukarıda da belirtildiği gibi Sovyetlerin etnik milliyetçiliğe dayalı ulusal sınırları belirleme stratejisinden kaynaklanmaktadır. Bu stratejinin sonucunda, Orta Asya toplumları bir taraftan etnik kimlik çerçevesinde bütünlleştirilirken, diğer taraftan etnik gruplar arası uyum ya da geçişkenlikler engellenmiş ve dondurulmuş olduğundan, yeni gerginlikler ve çatışmalara zemin hazırlanmıştır. Böylece Kırgızistan dahil Orta Asya toplumları açısından Sovyetlerin ulusal sınır belirleme politikası uzun dönemli ve kalıcı bir miras bırakmıştır.

Sovyetlerden miras alınan bu anlayış Kırgızistan'daki etnik gruplar arasındaki ilişkileri sürekli olarak olumsuz etkilemekte ve etnik gruplar arasındaki çatışmayı körüklemektedir. Özellikle, Kırgızistan'da 1990 ve 2010 yıllarında özellikle

76 Matteo Fumagalli, "Informal Ethnopolitics and Local Authority Figures in Osh, Kyrgyzstan", *Ethnopolitics*, Cilt: 6, Sayı: 2, 2007, s. 228.

77 Yaşar Sarı, "Kırgız-Özbek Çatışmasının Nedenleri Üzerine Bir Analiz", s. 34.

78 Yaşar Sarı, "Kırgızistan'da İktidarın El Değiştirmesi: Akayev ve Bakiyev'in Düşüşü", *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları*, Cilt: 5, Sayı: 9, 2010, s. 29.

le ülkenin güneyinde patlak veren etnik çatışmalar, hem Akayev hem de Bakiyev hükümetlerinin ulusal kimlik inşasındaki temel başarısızlığını gözler önüne sermektedir. Özbek azınlık, Akayev döneminde genellikle göz ardı edilirken, Bakiyev döneminde dışlanmıştır. Kırgız ve Özbekler arasındaki gerginliklerin yakın gelecekte azalacağı oldukça şüphelidir. Akayev yönetimi altında her ne kadar ılımlı da olsa, Kırgız etnik kökenine dayalı bir “Kırgızlık” duygusunun teşvik edilmesi, ülkede yaşayan Rusların göç sonucu azalmasına, Özbek azınlığın ise ötekileştirilmesine neden olmuştur. Oysa ulus inşa sürecinin doğasında mantıksal olarak birbirleriyle çelişen iki ulus anlayışı vardır: “Vatandaşlar topluluğu olarak ulus” ve “kültürel ya da etnik topluluk olarak ulus”.⁷⁹ Vatandaşlığı temel alan ulus anlayışı demokratik değerlerle uyumludur ve ulusu siyasete katılma hakkına sahip vatandaşlar toplamı olarak ele almaktadır. Burada önemli olan, vatandaşların kültürel ve etnik kimlikleri değil, siyasal haklarıdır. Bu anlamda ulusal üyeliğin kapıları açıktır ve doğuştan değil, vatandaşlığa dayalı aidiyet esastır. Buna karşılık kültürel ya da etnik topluluğu temel alan ulus anlayışında, kolektif nitelik ön plandadır ve toplumu oluşturan bireylere kolektivite içinde bir kimlik sunulmaktadır. Kırgızistan’da etnik kimlik temelli ulus-devlet inşa süreci ciddi sorunları beraberinde getirmektedir. Bu yaklaşım bir takım önyargıları beslemekte ve bazı etnik kimliklerin dışlanmasına ya da ötekileştirilmesine neden olmaktadır.

Sonuç

Günümüz Kırgızistan’ında kabile ve bölge kimliği, hem literatürün iddia ettiği kadar güçlü değildir, hem de bu kimliklerin yeniden üretilmesini sağlayacak mekanizmalar mevcut değildir. Özellikle, kabile ve klan gibi modernlik öncesi geleneksel kimlik ve aidiyetlerin hala Kırgız toplumunda eskisi gibi değişmeden devam ettiğini ileri sürmek, Çarlık ve özellikle Sovyetler Birliği döneminde Kırgız toplumunun geçirmiş olduğu yüzyıllık modernleşmeyi görmezden gelmek anlamına gelmektedir. Üstelik kabile ve klan gibi geleneksel kimlikler artık bir toplumsal örgütlenme biçimi olarak değil ancak bir mit olarak mevcuttur.⁸⁰ Çoğu Kırgız kendi kabile ve klanlarını bilmelerine karşılık, bu kimlikler kişisel ilişkilerin temelini oluşturan arkadaşlık ve evlenmelerde artık pek de önem taşımamaktadır. Dolayısıyla, bu çalışmada kabile ve bölgesel kimliğe yönelik öne sürülen tezler doğrulanmaktadır.

79 Anthony Smith, *Milli Kimlik*, s. 8.

80 Joma Nazpary’nin Kazakistan toplumu üzerine yaptığı tespitler Kırgızistan toplumu için de genellenebilir. Bu konuda bkz. Joma Nazpary, *Sovyet Sonrası Karmaşa*, Çev: Selda Somuncuoğlu, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002), s. 21.

Öte yandan, kimlik kavramı ve bu kavrama atıf yapılarak ileri sürülen yaklaşımlar değerlendirilirken, özcü yaklaşımın bilimsellikten uzak olduğu görülmektedir. Aslında kimliğe özcü yaklaşım kimlik çatışmalarına kaynaklık eden bir takım önyarguları beslemekte veya en azından bu çatışmaların çözüme kavuşturulması sürecinde bu yaklaşım işlevsel olmamaktadır. Çünkü kimliğe özcü yaklaşım, kimliği toplumsal dönüşümden bağımsız düşünmek anlamına gelmektedir. Yani, kimliklerin toplumsal oluşumlarda önce (*a priori*) ve bizatihi var olduklarını kabul etmektir. Oysa kimliğe yapılandırmacı yaklaşım (her ne kadar yapılandırmacılık indirgemecilikle eleştirilse de) en azından kimliğin kültürel, tarihsel ve sosyal bir inşa olduğu görüşünü ileri sürmesi nedeniyle bir takım kimlik saplantılarını aşmada işlevsel olabilmektedir.

Nitekim etnik kimliğin yorumlanması açısından Sovyet sosyal bilim geleceğinde (özellikle de tarih ve etnografya çalışmalarında) ağırlıklı olarak özcü yaklaşımın hakim olması ve bu görüşün taraftarlarınca etnisitenin objektif, “verili” ve insanlığın ilkel karakteristik bir türü olarak görülmesi ciddi bir sorun oluşturmaktadır; çünkü, Sovyetlerden miras alınan bu anlayışla günümüz Kırgızistan’ında ağırlıklı olarak özcü yaklaşıma dayalı etno-tarih anlayışı üretilmeye devam etmektedir. Bu da Kırgızistan’daki etnik gruplar arası ilişkileri olumsuz yönde etkilemesinin yanı sıra vatandaşlığa dayalı ulus inşa sürecini de sekteye uğratmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmanın başında Kırgızistan’da etnik kimliğin üretilmesini sağlayacak mekanizmaların mevcut olduğu tezini doğrulamaktadır.

Kırgızistan’ın gelişmesi için ulus inşası ve istikrarın sağlanması kuşkusuz önemlidir. Ancak bu süreçte dikkat edilmesi gereken nokta, etnik temelli ulus inşa anlayışının ciddi sorunları bünyesinde barındırmasıdır. Bu nedenle vatandaşlığı temel alan ulus inşa anlayışı geliştirilmeli ve desteklenmelidir. Nitekim, etnik kimlik temelli çatışmaların aşılması, bu fikirlere dayalı tarih anlayışına mesafeli olunmasıyla mümkündür. Bir yanlısamadan ibaret olan etnik kimlik için insanların birbirleriyle çatışması veya birbirlerini ortadan kaldırmaya çalışması gereksizdir. Kişiler ya da gruplar etnik kimliğin temsilcisi olarak hareket ettiklerinde ya da çatışmaya girdiklerinde o kimliğin “çıkartları”nı savunduklarını zannederler. Bir etnik grubun çıkarı çoğunlukla o kimlik adına hareket eden liderin veya kişinin şahsi hedefleri ya da çıkarlarını yansıtmaktadır. Bu nedenle Kırgızistan’da başarılı bir gelecek daha çok ekonomik gelişmeye, yani ulusal gelirin artmasına ve onun adil bölüşümüne bağlıdır. Bişkek’te bir taksi şoförünün dediği gibi, “Manas soframıza ekmek koymaz”.⁸¹

81 Robert Lowe, “Nation Building and Identity in the Kyrgyz Republic”, ss. 127-128.

KAYNAKÇA

- Abazov, Rafis, *Historical Dictionary of Kyrgyzstan*, (Lanham Maryland and London: Scarecrow Press, 2003).
- Anderson, Benedict, *Hayali Cemaatler*, Çev: İskender Şavaşır, (İstanbul: Metis Yayınları, 1993).
- Bayart, Jean-François, *Kimlik Yanılsaması*, Çev: Mehmet Morali, (Ankara: Metis Yayınları, 1999).
- Bilgin, Nuri, *Kimlik İnşası*, (Ankara: Aşına Kitaplar, 2007).
- Bryukhovetska, Olga, “(Ukrayna) Milliyetçiliği Hakkında Bilmek İsteyip Lenin’e Sormaya Çekindiğiniz Her Şey”, Çev: Çiçek Öztekin, *Red Thread E-Dergisi*, Sayı: 2, 2010, (http://www.red-thread.org/dosyalar/site_resim/dergi/pdf/6896007.pdf) (Erişim Tarihi:16.09.2012).
- Cole, Juan R. I. & Deniz Kandiyoti, “Nationalism and the Colonial Legacy in the Middle East and Central Asia: Introduction”, *International Journal of Middle East Studies*, Cilt: 34, Sayı: 2, 2002.
- Collins, Kathleen, “Clans, Pacts, and Politics in Central Asia”, *Journal of Democracy*, Cilt: 13, Sayı: 3, 2002.
- Collins, Kathleen, “The Logic of Clan Politics: Evidence from the Central Asian Trajectories”, *World Politics*, Cilt: 56, Sayı: 2, 2004.
- Collins, Kathleen, *Clan Politics and Regime Transition in Central Asia*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2006).
- Connor, Walker, *Ethnonationalism: The Quest for Understanding*, (Princeton: Princeton University Press, 1994).
- Çotayeva, Çolpon, *Etniçnost i Etnosı v Kırgızstane*, (Bişkek: Neo Print, 2011).
- Djunushaliev, Djenish & Vladimir Ploskikh, “Tribalism and Nation Building in Kyrgyzstan”, *Central Asia and Caucasus*, Cilt: 3, Sayı: 9, 2000.
- Elebaeva, Ainura; Nurbek Omuraliev; Rafis Abazov, “The Shifting Identities and Loyalties in Kyrgyzstan: The Evidence from the Field”, *Nationalities Papers*, Cilt: 28, Sayı: 2, 2000.
- Elebayeva, Aynura, “Teoriya i Praktika Etnonatsionalizma v Gosudarstvah Tsentralno-Aziatskogo Regiona”, (Orta Asya Devletlerinde Etnik Milliyetçiliğin Teori ve Pratiği) (<http://www.analitika.org/article.php?story=20050528000145134>) (Erişim Tarihi:16.09.2012).

- Faranda, Regina & David B. Nolle, “Ethnic Social Distance in Kyrgyzstan: Evidence from a Nationwide Opinion Survey”, *Nationalities Papers*, Cilt: 31, Sayı: 2, 2003.
- Fumagalli, Matteo, “Informal Ethnopolitics and Local Authority Figures in Osh, Kyrgyzstan”, *Ethnopolitics*, Cilt: 6, Sayı: 2, 2007.
- Gellner Ernest, *Milliyetçiliğe Bakmak*, Çev: Simten Coşar, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1998).
- Gellner, Ernest, *Uluslar ve Milliyetçilik*, Çev:B. Ersanlı vd, (İstanbul: İnsan Yayınları, 1992).
- Geiss, Georg Paul, “Communal and Political Change in Central Asia: Some Preliminary Findings”, *Central Eurasian Studies Review*, Cilt: 1, Sayı: 3, 2002.
- Gulette, David, “Tribalism in Kyrgyzstan”, *Central Asia and Caucasus*, Sayı: Cilt: 2, Sayı: 20, 2002.
- Gürbüz, Yunus Emre, “Orta Asya’nın Ortasında Bir Ada: Kırgızistan,” *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 15, 2011.
- Hanks, Reuel R., “Crisis in Kyrgyzstan: Conundrums of Ethnic Conflict, National Identity and State Cohesion”, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Cilt: 13, Sayı: 2, 2011.
- Haugen, Arne, *The Establishment of National Republics in Soviet Central Asia*, (New York: Palgrave Macmillan, 2003).
- Hobsbawn, Erik, *1870’den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik*, Çev: Osman Akınhay, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1995).
- Huskey, Eugene, “An Economy of Authoritarianism? Askar Akayev and Presidential Leadership in Kyrgyzstan,” Sally Cummings (Der.), *Power and Change in Central Asia*, (New York: Taylor&Francis Group, 2002).
- Huskey, Eugene, “Kyrgyzstan: A Case Study for Conflict Potential”, *The Soviet and Post-Soviet Review*, Cilt: 24, Sayı: 3, 1997.
- Huskey, Eugene, “National Identity from Scratch: Defining Kyrgyzstan’s Role in World Affairs”, *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, Cilt: 19, Sayı: 3, 2003.
- Hvoslef, Erlend H., “Tribalism and Modernity in Kirgizia”, M. Sabour & Knut S. Vikor (Der.), *Ethnic Encounter and Culture Change*, (Bergen: Nordic Society for Middle Eastern Studies, 1997).

- Kerestecioğlu, İnci Özkın, “Milliyetçilik: Uyuyan Güzeli Uyandıran Prens’ten Frankeştayn’ın Canavarına”, *19.Yüzyıldan 20.Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler*, H. Birsen Örs (Der.), (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009).
- Kuehnast, Kathleen & Nora Dudwick, *Better a Hundred Friends than a Hundred Rubles? Social Networks in Transition –The Kyrgyz Republic*, (Washington: The World Bank, 2004).
- Lowe, Robert, “Nation Building and Identity in the Kyrgyz Republic,” Tom Everett-Heath (Der.), *Central Asia: Aspects of Transition*, (London and New York: Routledge Curzon, 2003).
- Luong, Pauline Jones, *Institutional Change and Political Continuity in Post-Soviet Central Asia: Power, Perceptions, and Pacts*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2002).
- Nazpary, Joma, *Sovyet Sonrası Karmaşa*, Çev.: Selda Somuncuoğlu, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2003).
- Özkırıklı, Umut, *Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış*, (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2008).
- Phillips, Andrew & Paul James, “National Identity between Tradition and Reflexive Modernisation: The Contradictions of Central Asia,” *National Identities*, Cilt: 3, Sayı: 1, 2001.
- Polat, Fazlı, *Kültürel Kimlikten Ulusal Kimliğe: Kırgızistan Örneği*, (Ankara: Aktif Yayınevi, 2007).
- Radnitz, Scott, “Networks, Localism and Mobilization in Aksy, Kyrgyzstan”, *Central Asian Survey*, Cilt: 24, Sayı: 4, 2005.
- Roy, Oliver, *Yeni Orta Asya; ya da Ulusların İmal Edilişii*, Çev: Mehmet Morali, (İstanbul: Metis Yayınları, 2000).
- Sarı, Yaşar, “Kırgızistan’da İktidarın El Değiştirme: Akayev ve Bakiyev’in Düşüşü”, *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları*, Cilt: 5, Sayı: 9, 2010.
- Sarı, Yaşar, “Kırgız-Özbek Çatışmasının Nedenleri Üzerine Bir Analiz”, *Avrasya Analiz*, Sayı: 1, Sonbahar 2010.
- Sarı, Yaşar & Çınara Asanbayeva, “1990 ve 2010 Yıllarında Güney Kırgızistan’daki Etnik Çatışmalar: Nedenler, Benzerlikler ve Farklılıklar”, M. Turgut Demirtepe (Der.), *Orta Asya’da Siyaset ve Toplum: Demokrasi, Etnisite ve Kimlik*, (Ankara: USAK Yayınları, 2012).

- Smith, Anthony, *Küresel Çağda Milletler ve Milliyetçilik*, Çev: D. Kömürcü, (İstanbul: Everest Yayınları, 2002).
- Smith, Anthony, *Milli Kimlik*, Çev: Bahadır Sina Şener, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004).
- Sjöberg, Fredrik M., *Competitive Elections in Authoritarian States Weak States, Strong Elites, and Fractional Societies in Central Asia and Beyond*, Unpublished PhD Thesis, Uppsala University, 2011.
- Stalin, Joseph, *Marksizm ve Ulusal Sorun ve Sömürge Sorunu*. Çev. Muzaffer Erdost, (Ankara: Sol Yayınları, 1990).
- Temirkulov, Azamat, “Kyrgyz “Revolutions” in 2005 and 2010: Comparative Analysis of Mass Mobilization”, *Nationalities Papers*, Cilt: 38, Sayı: 5, 2010.
- Temirkulov, Azamat, “Tribalism, Social Conflict and the State-Building Process in Kyrgyz Republic”, *Osteuropa*, Sayı: 21, 2004, (http://www.policy.hu/temirkulov/at_pub_boi.pdf). (Erişim Tarihi:16.09.2012).
- Tishkov, Valerii, *Ethnicity, Nationalism and Conflict in and After the Soviet Union: The Mind Aflame*, (London: SAGE Publications, 1997).
- Wolters, Alexander, “Group Identities and Political Conflict in Kyrgyzstan: A Theoretical Approach”, American University of Central Asia, *Research Fellows Working Papers*, (http://src.auca.kg/images/stories/files/09_04_2007_theoretical_approach_wolters.pdf) (Erişim Tarihi: 16.09.2012).